

“पञ्जा नरान रतन”

# परियत्तिशिक्षा

परियत्ति सद्धम्म कोविद प्रथम वर्ष

(कक्षा ८, छैठौं पत्र)

(प.स.पा. को कोविद प्रथम वर्षको पाठ्य-पुस्तक)

पूर्णाङ्क १००, उत्तीर्णाङ्क ४०

- |                         |                    |
|-------------------------|--------------------|
| १) पालि पाठ सिक्खावली   | - ३५ अंक, १२ घण्टा |
| २) धम्मपदट्टकथा         | - ३५ अंक, १२ घण्टा |
| ३) नेपालका बौद्ध जनजाति | - ३० अंक, ८ घण्टा  |

संकलन

भिक्षु निग्रोध स्थविर

(सचिव, ने. बौ. शिक्षा परिषद्)

“पञ्चा नरान रतन”

# पालि पाठ सिखावली

## परियत्ति सद्धम्म कोविद प्रथम वर्ष

(कक्षा ढ, छैठौं पत्र)

पालि पाठ सिखावली प्राप्ताङ्क ३५ अंक, १२ घण्टा

लेखक - भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर

## (पदमाला)

पुष्फतो = व्ह्या च्वंगु	अवनतो = क्वच्छुना च्वंगु
पूरितो = जाःगु	ओभासितो = थिना च्वंगु
खग्गो = खड्ग	सिबिका = पाल्की
पस्सारेसि = चक्कं कल	आरोचेसि = कन

## तेबीसतिमो पाठो

जाननत्थाय = सीकेया लागि	करणत्थाय = यायेत
निवरणत्थाय = रोकेयायेया लागि	गमनत्थाय = वनेत
सोधनत्थाय = शुद्ध यायेत	कीलनत्थाय = म्हितेत
गहनत्थाय = ज्वनेत	अगारे = छें
सम्पटिच्छिय = स्वीकार याना	पेसेसि = व्छत
सयंएक = थः थम हे	गब्भवुट्टानं = गर्भं पिहाँ वोगु
कम्मजवाता = कर्मज फय्	पक्कोसापेत्वा = सः तके छोया

पुन दिसे देवी तं सुपिनं रञ्जो आरोचेसि । राजा तस्स विपाकं जाननत्थाय ब्राम्हणे पक्कोसापेत्वा महासक्कारं कत्वा सुपिनं निवेदसि । तं सुत्वा ते ब्राम्हणा एवं आहंसु “महाराज देवि या कुच्छ्रिम्मिह गब्भो पतिट्ठितो । पुत्तो ते भविस्सति । सचे सो अगारे वसिस्सति चक्कत्तिराजा भविस्सति । सचे पब्बाजस्सति बुद्धो भविस्सती”ति । राजापन सन्तुट्ठो देविया सब्भस्स आरक्खं करणात्थाय कत्तब्बं सब्बं अकासि । चत्तारो देव-पुत्ता बोधिसत्तस्स च मातुया च उपद्व-निवारणात्थाय खग्गे धारयमाना आरक्खं गण्हिसु ।

महामायादेवी बोधिसत्तं दसमासे परिहरित्वा परिपुण्ण-गब्भा अत्तनो पितुगेहं गमनत्थाय सुद्धोदन राजिनो आरोचेसि । राजा साधूति सम्पटिच्छिय मग्गं सोधनत्थाय । आणापेसि । अथ देवी सुवण्ण-सिबिकायं, निसीदापेत्वा अलङ्कतेन मग्गेन देवदहनगरं-पेसेसि ।

अन्तरा मग्गेपन लुम्बिनी नाम सालवनं अत्थि । तत्थ सब्बेपि सालरुक्खा तस्मिं समये पुष्फता अहेसुं । तं दिस्वा उय्यान-कीलं कीलनत्थाय देविया चित्तं उदपादि । सा सालरुक्खस्समूलं

गन्त्वा एकं साखं गहणत्थाय हत्थं पसारेसि । तदा सयंएव अवनतं साल-साखं अग्गहेसि । तं खणेएव सब्बो लोको मङ्गलेहि पुब्ब निमित्तेहि पूरितो ओभासितो च अहोसि ।

(पदमाला)

सम्पटिच्छन्नत्थाय = स्वीकार यायेया लागि

पविसनत्थाय = द्वाहाँ वनेया लागि

पकासनत्थाय = प्रकाश यायेया लागि

दस्सनत्थाय = दर्शन याकेया लागि

वन्दापनत्थाय = वन्दना याकेया लागि

ओतरन्तो = क्वाहाँ वोम्ह

पदवारं = पला

परिवारो = परिवार

अभिहरि = न्ह्योने यंकल

निस्संसयं = निश्चयनं

चतुवीसतिमो पाठो

धम्मासनतो = धर्मासनं निस्सेणितो = स्वाहान्हे

कुच्छित्तो = गर्भं हत्थतो = ल्हातिं

उय्यानतो = बगीचां देवलोकतो = देवलोकं

पटिग्गहेसुं = फया काल विलोकेसि = स्वल

अस्मि-अम्हि = जुल नदी = खुसी

ओरुह्य = गया अञ्जलिपग्गणिह = ल्हाविन्ति यात

धम्मासनतो ओतरन्तो धम्मकथिको विय निस्सेणितो ओतरन्तो पुरिसो विय च बोधिसत्तो मातुया कुच्छतो निक्खमि । ताव देव चत्तारो ब्राम्हनो महासत्तं सम्पटिच्छन्नत्थाय आगन्त्वा सुवण्ण जालेन पटिग्गहेसुं । अथ ब्रम्हानं हत्थतो चत्तारो महाराजानो च तेसं हत्थतो मनुस्सा च कुमारं पटिग्गहेसुं । मनुस्सानं हत्थतो मुञ्चित्वा पठवियं पटिट्ठितकाले बोधिसत्तो दस दिसा विलोकेसि । विलोकेत्वा अत्तना समं कञ्चि अदिस्वा सत्तपदवारं गन्त्वा “अग्गो ह’मस्मि” (अग्गो अहंअस्मि) इति आदिना सीहनादं नदि । ततो महाराजानो महन्तेन परिहारेण बोधिसत्तं गहेत्वा कपिलवत्थु नगरं पविसनत्थाय उय्यानतो निक्खमि ।

सुद्धोदन राजा पन अत्तनो पुत्तं दिस्वा अति संतुद्धो अहोसि । “सिद्धत्थो” इति अस्स नामं अकासि । रञ्जो पन कुलुपगो कालदेवलो नाम तापसो अत्थि । सो तस्मिं दिवसे राजगहे भत्तकिच्चं कत्वा दिवा विहारत्थाय तावतिसं भवनं अगमासि । सो तत्थ वसन्तो एतं पवत्तिं सुत्वा अत्तनो पीति पकासनत्थाय तावदेव देव लोकतो ओरुत्थ राजगेहं अगमासि ।

अथ राजानं दिस्वा महाराज, तुत्थं पुत्तं दस्सनत्थाय आगतो अम्हीति कथेसि । राजा अलङ्कृतं कुमारं आनेत्वा तापसं वन्दापनत्थाय अभिहरि । कुमारस्स पादा परिवत्तित्वा तापसस्स जटासु पतिट्ठिहंसु । तदा तापसो अनागत-त्राणेण ओलोकेन्तो निस्सं सयं एसो बुद्धो भविस्सतीति त्त्वा तं खणेएव आसनतो उट्ठाय बोधिसत्तस्स अञ्जलिं पग्गण्हि । राजा च तं अच्छरियं दिस्वा अत्तनो पुत्तं वन्दि ।

### (पदमाला)

गीतं = म्ये हालेगु

वादितं = बाजं थाय्गु

योब्बनं = यौवन

अच्छरा = देवअप्सरापिं

परिवारयमानो = चाहुइका

### पञ्चवीसतिमो पाठो

एकदा = छन्हूया दिने

यदा = गबले

तदा = अबले

सदा = न्ह्याबलें

सब्बदा = न्ह्याबलें

अञ्चदा = मेबले

पकासनत्थाय = प्रकाश यायेया लागि

वेदपारगुनो = वेदपारङ्गतपिं

समानमतिका = समान रायपिं

अनुक्कमेन = छसिंकथं

सुक्कपक्खे = शुल्क पक्षे

तीसु उत्तसु = स्वंगू ऋतुइ

विनोदेसि = हटे याना व्छत

एकदा सुद्धोदन-महाराजा ब्राम्हणे निमन्तेत्वा राज भोजनं भोजेत्वा अत्तनो पुत्तस्स लक्खणानि पकासनत्थाय याचि । तेसु अट्टजना वेदपारगुनो लक्खण-सत्थे अतिसमत्था अहेसुं । ते कुमारस्स सरीर-लक्खणानि सम्मा ओलोकेसुं । अथ तेसु सत्तजना समान-मतिका हुत्वा एवं कथेसुं- “अयं कुमारो पुञ्जवा ञाणसम्पन्नो च होति । इमेहि लक्खणेहि समन्नागतो अगारे वसन्तो चक्कवत्ति राजा होति । यदा अगारस्सा निक्खमित्वा पब्बजिस्सति । तदा बुद्धो भविस्सती”ति । तेसं पन सब्बेसं दहरो कोण्डञ्जो नाम ब्राम्हणो एवं आह- “इमेहि लक्खणेहि समन्नागतस्स अगारे वसितुं कारणं नत्थि । निस्संसयं एसो बुद्धो भविस्सती”ति ।

सिद्धत्थ-कुमारो पन- सुक्क- पक्खे- चन्दो विय रज्ज सिरिया अनुक्कमेन वड्ढेन्तो सोलसमं वस्सं सम्पापुणि । पिता पन अस्स वसनत्थाय रम्मं, सुरम्मं, सुभं, इति तयो पासादे कारेत्वा अदासि । योव्वनं सम्पतस्स अत्तनो पुत्तस्स सुप्पबुद्ध- राजिनो धीतरं यसोधरादेविं अगमहेसिं कत्वा अदासि । नाटक इत्थियो च उपट्टपेसि । अच्छराहि परिवुतो देवोविय नाटक इत्थीहि परिवुतो-सिद्धत्थ-कुमारो गीतेहि गादितेहि च परिवारयमानो तीसु उत्तसु तीसु पासादेसु वसन्तो महासम्पतिं अनुभवि ।

अथ एकदा आतीनं अन्तरे अयंकथा उदपादि । सिद्धत्थो किञ्चि सिप्पं न जानाति, सदा तूरियेहि कीलयमानो वसति । युद्धे सम्पते किं करिस्सती”ति । तं सुत्वा सिद्धत्थो- कुमारो सिप्पं दस्सेतुं अञ्जदा नगरेभेरिं चरापेत्वा महाजनस्स मज्जे अञ्जेसं असाधारणं अच्छरियं सिप्पं दस्सेत्वा आतीनं संसयं विनोदेसि ।

### (पदमाला)

सारथी = सारथी

रोचयमानो = प्रसन्न जुयां

अत्थंगतो = बिना वन

उक्कण्ठतो = दिक्दार जुया

धिरत्थु = धिक्कार

नियोजेसि = लगे यात

### छब्बीसतिमो पाठो

अदिट्ठत्ता = मंखंगुलिं

गतत्ता = वंगुलिं

ट्ठितत्ता = च्वना च्वंगुलिं

निव्विण्णता = दिक्दार जूगुलिं

आणत्तत्ता = अन्ह्यागु निमित्तं

पत्तत्ता = थ्यंगुलिं

जारजिण्णं = जराजीर्ण

पसन्नता = प्रशन्न जुगुलिं

जातत्ता = उत्पन्न जुगुलिं

व्याधितं = रोगं ग्रस्तम्ह

संविग्गो = संवेग जुया

अञ्जासि = सीकल

एक दिवसं बोधिसत्तो अलङ्कृतेन अस्सरथेन उय्यानं गच्छन्तो अन्तरामग्गे एकं जराजिण्णं पुरिसं अद्दस । तादिसं रूपं पुब्बे अदिट्ठत्ता अतीव विम्हयं पत्वा सारथिं पुच्छि- “को नाम एसो पुरिसो, इति” । “सामि एसो पुरिसो अपि अम्हेविय मनुस्सो ।” अथ कस्मा एतस्स केस-आदयो अञ्जेसं विय न होन्ती ति । सामि, आयुनो अतिककन्त भावं गतत्ता पच्छिमे वयसि द्दितत्ता एतस्स केस-आदयो अञ्जेसं विय न होन्ति । जिण्ण भावं पतत्ता कम्पमानो एव गच्छतीति ।

अथ महसत्तो “धीरत्थु वत जातिया, जातत्ता एव सत्तस्स जरा भविस्सती”ति संविग्गो उय्यानं अगन्त्वा ततो एव पटिनिवत्तित्वा पासादं गतो । पुन एक दिवसं तथा एव उय्यानं गच्छन्तो देवताहि निम्मत्तं व्याधितं पुरिसं च अञ्जदा मतरुपं च दिस्वा पुब्बे वुत्तनयेन पुच्छित्वा “अहो सत्तानं सुखं नाम नत्थी”ति । चिन्तेत्वा संसारे उक्कण्ठतो ततो निवत्तित्वा गेहं अगमासि ।

अपरं पन एकदिवसं तथा गच्छन्तो पव्वजित रूपं दिस्वा तस्मिं पसन्नो पव्वज्जं लभितुं रुचिं उप्पादेत्वा उय्यानं अगमासि । सो तत्थ दिवसभागं कोलित्वा पोक्खरणीयं नहायित्वा मङ्गल सीलातले निसीदि । तं खणे एव सक्कस्स आसनं उण्ह-आकार दस्सेसि । सक्को “किं नु खो इति ओलोकेन्ता पुब्बनिमित्तानि दिस्वा संसारे निब्बिण्णत्वा महासत्तो पव्वजा-वेसं रोचयमानो तिट्ठति, तस्मिं पसन्नत्ता अज्ज रत्तिभागे एव सो महा अभिनिक्खमणं करिस्सति” इति अञ्जासि ।

अथ विस्स-कम्मं देवपुत्तं आमन्तेत्वा “सम्म, अयं सिद्धत्थ-कुमारस्स पच्छिमो अलंकरणकालो । तस्मा त्वं गन्त्वा दिब्बआभरणेहि तं अलंकरोहि” इति नियोजेसि । ततो सक्केन आणत्तत्ता विस्स-कम्मदेवपुत्तो तं द्वानं पत्वा दिब्बमयेहि वत्थआभरणेहि सिद्धत्थ-कुमारं अलं-करि ।

(पदमाला)

उक्कण्ठितत्ता = दिक्कदार जूगुलिं

अभिरुहि = गल

अनभिरत्ता = न्हाइपु मतागुलिं

आमकसुसानं = सीम्ह वाञ्छया तइगु तइगु श्मशान

विप्पकार = बिकार

भीयोसोमत्ताय = प्रमाणं अप्वः

सत्तवीसतिमो पाठो

सासनं = खवर (पत्र)

मुत्ताहारं = मोतिमाः

सुसिक्खिता = बाँलाक तालिम यानातःपिं

पग्घरितखेला = लाः स्वस्व वःपिं

उम्मारे = लुखा खलुइ

पहिणि = व्छत्त

नत्तुस्स = छय् यात

पेसेत्वा = व्छया

कप्पेहि = तयार या

विप्पलपन्तियो = न्ह्यले हाला च्वापिं

विंवटमुखा = म्हुतुचालाच्चपिं

अपगतवत्था = वसः छखेलापिं

तस्मिं समये “यसोधरा देवी पुत्तं विजाता” इति सुद्धोदन- राजा महासत्तस्स सासनं पहिणि । तं सुत्वा सिद्धत्थ-कुमारो “राहु जातो बन्धन जातं” इति आह तेन वचनेन सुद्धोदन- राजा अत्तनो नत्तुस्स राहुलो इति नामं अकासि ।

बोधिसत्तो अपि खो रथं आरुहच उय्यानतो आगच्छन्तो किसागोतमिया नाम कुमारिया कथितं निव्वुत्तपदं सुत्वा सन्तुद्धो तस्सा अत्तनो मुत्ताहारं पेसेत्वा पासादं अभिरुहि । तावदेव नच्च-गीत आदीसु सुसिक्खिता अच्छरायो सदिसा नाटक- इत्थियो नानातूरियानि गहेत्वा बोधिसत्तं परिवारेत्वा नच्चं न गीतं च वादितं च पयोजयिसु ।

तदा बोधिसत्तो कामेसु उक्कणिठतत्ता नच्च आदिसु अनभिरतत्ता च तेसु अस्सादं अक्त्वा निदं ओक्कमि । अथ ता इत्थियो अपि तूरियानि तत्थ तत्थ एव ठपेत्वा निदायिसु । थोकं कालं अतिककम्म बोधिसत्तो पबुज्झत्वा ओलोकेन्तो निदायन्तीनं तासं इत्थीनं विप्पकारं अदस ।

तासु एकच्चा इत्थियो दन्तेन खादन्तियो एकच्चा पग्घरित-खेला, एकच्चा विप्पलपन्तियो, एकच्चा विंवटमुखा एकच्चा अपगत-वत्थाच हुत्वा निदायिसु । एतं विप्पकारं दिस्वा सो भीयोसोमत्ताय कामेसु उक्कणिठतो अहोसि । अलङ्कितं राजभवनं कुणप भरितं आमक-सुसानं विय तस्स उपट्ठासि । पब्बज्जं निस्साय अति विय चित्तं नमि । तस्मा “अज्ज एव मया अभिनिक्खमणं कातुं वट्ठति” इति चिन्तेसि । ततो सयनतो उट्ठाय छन्नं नाम अमच्चं आमन्तेत्वा एकं अस्सं कप्पेहि, इति आह ।

अथ अत्तनो पुत्तं राहुल-कुमारं पस्सितुं अगमासि । गब्भ-द्वारस्स उम्मारे एव ठत्वा मातुया समीपे निपन्नं पुत्तं पस्सित्वा छन्नेन सह कन्थकस्स नाम अस्सस्स पिट्ठिं अभिरुहित्वा महा-अभिनिक्खमणं निक्खमि ।

### (पदमाला)

दुम्मनो = दुःखीगु मन

अत्थिको = माःम्ह, इच्छादुम्ह

वारेतुं = पनेत

उप्पतित्वा = तिन्हुया

पटिच्छापेसि = स्वीकार याकल

ओरुहच = क्वहाँ वया

## अट्टवीसतिमो पाठो

मानिक्खमि = पिहाँ वने मते

माथिन्तयि = चिन्तना याये मते

मा भायि = ग्याय् मते

मा सोचि = शोक याये मते

मा अहोसि = जुइ मते

मा पब्बजि = प्रबजित ज्वीमते

अट्टा = निश्चयनं

निग्गहच = दवेयाना

एकरत्तेन = चच्छ

अट्टउसभवित्थारा = च्यागू उसभ विस्तरगु

पारमतीरे = उखे पारी

अस्सासेत्वा = धैर्यं विया

तस्मिं समये मारो बोधिसत्तस्स अभिनिक्खमणं वारेतुं आगन्त्वा आकासे द्वितो एवं आहः—

“मानिक्खमि महावीर, इतो ते सत्तमे दिने ।

दिब्बतु चक्करतनं, अट्टा पातु भविस्सति ” इति ॥

अथ बोधिसत्तो आह, “त्वं को असि ?” इति । “अहं वसवत्तिमारो” इति, “मार, अहं चक्करतनस्स पातुभावं जानामि । तथा अपि अहं चक्कवति रज्जेन न अत्थिको इति माचिन्तयि । जनं संसारतो तारेतुं बुद्धो भविस्सामि” इमि मारं निग्गहच देवता हि कतेन महन्तेन सक्कारेण अगमासि । एवं गच्छन्तो एकरत्तेन एव तिसं-योजनं गन्त्वा अनोमं नाम गङ्गा-तीरं पापुणि । पन गङ्गा अट्ट-उसभ वित्थारा होति । बोधिसत्तो “मा सा खो भायि छन्न इति छन्नं अस्सासेत्वा तं अस्सस्स वालधिं दल्लं गाहापेत्वा अस्सस्स सञ्जं अदासि । तुरगो उप्पत्तित्वा पारीम-तीरे अट्टासि ।

अथ महासत्तो अस्स-पिट्ठितो ओरुहच वालुका तले ठत्वा छन्नं आमन्तेत्वा आह । “मा सोचि छन्न, दुक्खी दुम्मनो मा अहोसि, अहं पब्बजिस्सामि, त्वं महचं आभारणानि आदाय नगरं गच्छ” इति सामि, अहं अपि पब्ब जिस्सामि “इति । त्वं मा पब्बज्जि, इमानि आभारणानि च कन्थकं च गहेत्वा गच्छ” इति तं सब्बं तस्स पटिच्छापेसि ।

ततो बोधिसत्तो दक्खिण हत्थेण असिं गहेत्वा सयं एव अत्तनो केसे छिन्दित्वा, ‘सचे अहं बुद्धो भविस्सामि आकासे तिट्ठतु, नोचे भविस्सामि भूमिय पततु इति केस-कलापं आकासे खिपि । सक्को देवराजा आकासे पतिट्ठितं तं पटिग्गहेत्वा तावतिसं-देव लोकं नेत्वा चूलामणि-चेतीय नाम अकासि । अथ घटीकार-ब्रम्हुना दिन्नं अट्ट परिक्खार गहेत्वा उत्तमं पब्बज्जा वेसं गण्हि ।

### (पदमाला)

महा पधानं = तःधंगु दुष्कर चर्या

पदहितुं = अप्वः उन्नति वृद्धि यायेत

पटिक्खिपि = अस्वीकार यात

आरभि = शुरु यात

वीतिनामेसि = वितेयात

पहाय = तोता

पिण्डाय = पिण्डावरणया लागि

गमनाय = वनेया लागि

सम्बोधाय = सम्यक्सम्बोधि ज्ञानया लागि

निब्बानाय = निर्वाणया लागि

बुद्धभावाय = बुद्ध ज्वीया लागि

सत्ताहं = छगू सप्ताह

एवरुपी = थुजोम्ह

संवत्तनिकं = उत्पन्न ज्वीगु

निक्खम = पिहाँ वया

पटिविज्झितुं = बाँलाक थ्वीकेतु

यस्मिं पन पदेसे बोधिसत्तो पब्बज्जि, तस्मिं अनुपियं नाम अम्बवनं अत्थि । सो तत्थ सत्ताहं पीति सुखेन वीतिनामेसि । ततो राजगहं नगरं गन्त्वा तत्थ पिण्डाय पाविसि । मनुस्सा तस्स पब्बज्जा वेसं दिस्सा विम्हायं पत्वा रञ्जो आरोचुसुं- “देव, एवरुपो नाम सत्तो नगरे पिण्डाय चरतिं । देवोमा मनुस्सो वा को नाम एसो इति मय न जानाम” इति बोधिसत्तो लद्ध आहारं गहेत्वा पण्डव पब्बतस्स समीपे निमीदित्वा तं परिभुञ्जितुं आरभि, राजा तं पवत्तिं सुत्वा वेगेन तत्थ गन्त्वा तस्स इरिया पथेसु पसन्नो नगरं गमनाय याचि । बोधिसत्तो तं पटिक्खिपि । अथ पुनप्पुनं याचन्तस्स तस्स रञ्जो “बुद्धो हुत्वा पठमं एव तव नगरं आगमिस्सामि” इति पटिञ्जं दत्वा अगमासि ।

बोधिसत्तो अपि अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो पठमं आलार-तापसं च ततो उद्दक तापसं च उपसङ्गमित्वा समापत्तियो निब्बत्तेत्वा एवं चिन्तेसि “इमेसं अयं मग्गो सम्बोधाय नसंवत्तति, तस्मा मया निब्बानाय संवत्तनिकं अञ्जं मग्गं पटिपज्जितुं वट्टति” इति । अथ ततो निक्खम्म उरुवेलं गन्त्वा महापधानं पदहितुं आरभि ।

बोधिसत्तं निस्साय पब्बजिता कोण्डञ्जो, वप्पो, भद्दियो, महानामो, अस्सजि, इति इमे पञ्चवगिगया भिक्खू अहेसुं । ते अपि उरुवेलायं आगन्त्वा महापधानं पदहन्तं तं अनेकप्पकारेण उपट्टहन्ता- ‘इदानि बुद्धो भविस्सति, इदानि बुद्धो भविस्सति’ इति चिन्तेत्ता अट्ठंसु । बोधिसत्तो बुद्धभावाय छ वस्सानि दुक्कर कारियं कत्वा अपि तं पटिविज्झितुं न असक्खि । अथ ते पञ्चवगिगया भिक्खू “एत्तकं कालं वायमित्वा अपि तं लभितुं न असक्खि इदानि किं करिस्सति, तस्मा किं नो इमिना” इति महासत्तं पहाय अत्तनो अत्तनो पत्तचीवरं गहेत्वा अट्टारस योजनं मग्गं इसिपतनं अगमिंसु ।

### (पदमाला)

दारिका = मिसामचात

निष्फन्तो = सम्पूर्ण जुल

उपपरिक्खन्तो = विचार याना सोगु बखते

पटिजग्गाहि = सफा सुघरया

संचरन्ति = चाचाहिलाचवन

पातो = सुथ न्हापानं

अधिगगहितो = बासयाना च्वंगु

सुवणपाति = लुंयागु थल

### तिसतिमो पाठो

चिन्तेन्ती = चिन्तना याना

तोसयन्ति = सन्तोष

इच्छन्ती = इच्छा जुया

पटिलभन्ती = प्राप्त जुया

मञ्जन्ती = सम्भेजुया

गच्छन्ती = वनाच्वंगु बखते

पातिं = लुंयागु थल

पायासं = क्षीर

बुब्बुला = पीजा

उद्धनतो = भुतुलिं

पटिकुज्जि = त्वपुल

सहत्थेन = थःगु ल्हातं

तस्मिं पन काले उरुवेलायं सेनानि नाम निगमे सुजाता नाम दारिका अहोसि । सा वयप्पत्ता एक दिवसं एकं निग्राधरुक्खं दिस्वा “अयं रुक्खो देवताय अधिगगहितो” इति चिन्तेन्ती एवं पत्थनं अकासि । “देवते, सचे अहं समजातिकं पतिं लभित्वा पठम गब्भे एव पुत्तं लभिस्सामि, तुह्यं महासक्कारं करिस्सामि” इति । अथ पच्छा तस्सा पत्थना तथा एव समिज्झति । सा अतिसयेन चित्तं तोसयन्ती हुत्वा देवताय बलिकम्मं कातुं इच्छन्ती वेसाख मासे पुण्णमी दिवसे पातो एव पायासं पचित्तुं आरभि । तस्मिं पन पायासे पच्चमाने महन्त महन्ता बुब्बुला उद्धित्वा संचरन्ति । एकविन्दु अपि बहि नपतति, उद्धनतो धूमो ननिक्खमति, सुजाता तं अच्छरियं दिस्वा अधिकं पोतिं पटिलभन्ती पुण्ण दासिं आमन्तेत्वा एवं आह । “पुण्णे, त्वं सीघेन देवद्वानं पटिजगगहि” इति ।

बोधिसत्तो अपि खो पठम दिवसे रत्तियं पच्चूसकाले पच्च-महासुपिने दिस्वा तेसं अत्थं उपपरिक्खन्तो ‘निस्संसयेन अहं अज्ज बुद्धो भविस्सामि’ इति चिन्तेसि । ततो पातोएव सरीर-किच्चं कत्वा आगन्त्वा अत्तनो सरीर-आलोकेन सकलं पदेसं ओभासयमानो तस्मिं निगोध-रुक्ख मूले निसीदि । देवद्वानं पटिजगगतुं आगता दासी तथा निसिन्नं बोधिसत्तं दिस्वा चिन्तेसि । सहत्थेन एव बलिकम्मं पटिगगहेतुं सादेवता रुक्खतो आरुहच निसिन्ना’ इति तथा मञ्जन्ती वेगेन घरं गन्त्वा सुजाताय तं कारणं आरोचेसि ।

सुजाता पन तं सुत्वा तुद्ध-मानसा सीघं सीघं पायासं सुवण्णा-पातियं पक्खित्वा अञ्जाय सुवण्ण पातिया पटिकुज्जि । ततो तं तापिं सीसे ठपेत्वा महन्तेन परिवारेण निगोध-रुक्ख मूलं गच्छन्ती बोधिसत्तं दिस्वा रुक्ख-देवता इति सञ्जाय बलव गारवा वन्दित्वा तं पायास पातिं पूजेसि । पूजेत्वाच पन एवं आह- “सामि, यथा महचं मनोरथो निप्फन्नो तथा तुम्हाकं अपि समिज्झतु” इति, एवं वत्वा तुद्ध-मानसा गेहं अगमासि ।

## एकतिसतिमो पाठो

एकूनपण्णास पिण्डे = पीगुपे

तुच्छं = खालिगु

पटिसोतं = थन्ह्याना

अनुसोतं = क्व न्ह्याना

पक्खिपि = कुरुकल, तल

अविजहितं = मतोतुगु

थोमयमाना = स्तुतियाना

आवट्टे = भवरी

निमुज्जि = दुबेजुल

अट्टहि तिणमुट्टिहि = घाय् च्याम्हुलिं

धममानो = पुपुं

अलङ्कतेन = अलङ्कार थाना तःगु

सुपुप्फितं = बाँलाक होगु

अथ महासत्तो ततो उट्टाय पातिं गहेत्वा नेरञ्जरा नदिया तीरं अगमासि । गङ्गातीरे पायास पातिं ठपेत्वा नदियं नहायित्वा तं सब्बं पायासं एकूनपञ्जासपिण्डे कत्वा परिभुञ्जि । ततो तुच्छं पातिं गहेत्वा “सचे अहं अज्ज बुद्धो भविस्सामि । अयं पाति पटिसोतं गच्छतु, नो चे भविस्सामि अनुसोतं गच्छतु” इति तं गङ्गायं पक्खिपि ।

सा खो पन पाति गङ्गा-सोतं छिन्दमाना पटिसोतं गत्वा एकस्मि आवट्टे निमुज्जि । सा नागलोकं गत्वा पुरिमानं तिण्णं बुद्धानं पातीहि सद्धिं घट्टेत्वा सद्द करोन्ती अट्टासि । पातिया पटिसोतस्स गमनेन निस्संसयं तस्मि एव दिने बुद्धो भवितुं सक्का इति तुट्ट-मानसो अहोसि । ततो गङ्गा तीरे सुपुप्फितं रमणीयं सालवनं अत्थि । तत्थ दिवाविहारं अकासि । सायणह-काले ततो निक्खम्म बोधि-मण्डं देवताहि अलङ्कतेन मग्गेन अगमासि । देव च नागा च सुपण्ण आदयो च गन्धपुप्फेहि पूजयिंसु, अयं लोको एक साधुकारो अहोसि ।

अन्तरा-मग्गे पन सोत्थियो नाम एको ब्राम्हणो तिणं आदाय आगच्छन्तो बोधिसत्तं दिस्वा अट्टहि तिणमुट्टिहि पूजेसि । बोधिसत्तो तं अपि आदाय बोधिमण्डं सम्पत्तो ‘इदंज्ञानं सब्बेहि बुद्धेहि अविजहितं अचलद्वानं’ इति वत्वा तं तिणं बोधिमूले पक्खिपि । तावदेव चुट्टस हत्थो पल्लङ्को उट्टिहि । तत्थ बोधिक्खन्धं पिट्टितो कत्वा पुरत्थिम-दिसाय अभिमुखो हुत्वा “सम्मासम्बोधिं अप्पत्वा इमत्थ्या आसना न उट्टहिस्सामि” इति दल्लविरियं अधिद्वानं कत्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि ।

तदा देवता महासत्तं नानाविधाहि पूजाहि पूजायमाना थोमयमाना परिवारेत्वा अट्ठंसु । सक्को देवराजा विजयुत्तरं नाम सद्धं धममानो अट्ठासि । महाब्रम्हा सेतच्छत्तं धारेसि । कालोनाम नागराजा गुणवण्णनं करोन्तो अट्ठासि ।

(पदमाला)

पासाणो = = ल्वहँ

पहरणं = गडा

सत्थं = शस्त्र

अङ्गारो = मिच्यागु ह्यंग्वा

कुक्कुलो = पूगु नौ, बुलुमि

मापेसि = ऋद्धिं दयकल

तिट्ठथ = दना च्वं

गण्हथ = ज्वं

बन्धथ = च्यु

हनथ = पा

पलापेथ = विसिक च्छ

उट्ठथ = दँ

### द्वित्तिसतिमो पाठो

अनेकक्खत्तुं = अनेक वार

एकक्खत्तुं = छगू वार

द्विक्खत्तुं = निगू वार

तिक्खत्तुं = स्वंगू वार

चतुक्खत्तुं = प्यंगू वार

पञ्चक्खत्तुं = न्यागू वार

एकको = याकचा

वायमति = कोशिस यात

उम्मूलेत्तुं = लिनाच्छयेत

समुट्ठापेसि = उत्पन्न यात

कुद्धो = तंम्बेका

असहन्तो = सहयाये मफया

तस्मिं समये मारो देवपुत्तो एवं चिन्तेसि— “सिद्धत्थकुमारो बुद्धो भवितुं वायमति, सो मट्ठयं विसयं अतिककमितुकामो होति, इदानि अस्स ओकासं न दस्सामि” इति । ततो महन्तं मारसेनं आदाय गिरिमेखला नाम हत्थि अभिरुहित्वा युद्धाय निक्खमि । मारबले बोधिमण्डं आगच्छन्ते बोधिसत्तं परिवारेत्वा ठिता सब्बेदेवा सम्मुख-सम्मुखट्ठानेन एव पलायिसु । एको अपि ठातुं समत्थो न अहोसि । बोधिसत्तो एव एकको अहोसि ।

अथ आगच्छन्तं मारबलं च पलायन्तं देवता समूहं च दिस्वा महापुरिसो चिन्तेसि— “अहंपन एकको अस्मि एत्तको जनो मम बुद्धभावस्स अन्तरायं कातुं वायमति । महच्चं पन इमस्मिं ठाने माता वा पिता वा भाता वा अञ्जो वा कोचि उपकारको नत्थि, मया अनेकक्खत्तुं पूरिता पारमियो एक इदानि सहायका, तस्मा पारमी सत्थेन पहरित्वा इमं मारसेनं पलापेतुं वट्ठति ” इति, दसपारमीयो एव आवज्जमानो निसीदि ।

मारो देपुत्तो एतेन एव इमं पलापेस्सामि इति महारुक्ख आदयो अपि उम्मूलेत्तुं समत्थं महन्तं वातं समुट्ठापेसि । तेन बोधिसत्तस्स चीवर कण्णं अपि चालेतुं न असक्खि । ततो महावस्सं मापेसि । ततो पासाण-वस्सं, परहण वस्स अङ्गार वस्सं, कुक्कुल वस्सं, वालुक वस्सं, कलल-वस्सं, च अवसाने

अन्धकार वस्सं च इति महन्तानि नव वस्सानि समुट्ठापेसि । तेहि महासत्तस्स कचि अपि अन्तरायं कातुं न असक्खि ।

एवं मारो एकक्खत्तुं द्विक्खत्तुं तिक्खत्तुं चतुक्खत्तुं याव नवक्खत्तुं अपि बोधिसत्तं पलापेतुं वायमि । केनचि अपि असक्कोन्तो अतिसयेन कुद्धो कोध वेगं असहन्तो “किं भणे, तिड्ढथ, इमं सिद्धत्थं गण्हथ, बन्धथ, हनथ, पालपेय” इति मारसेनं आणापेसि । सय अपि चक्क-आयुधं गहेत्वा उपसङ्गमित्वा “सिद्धत्थ, एतस्मा पल्लङ्गस्मा सीघं उट्ठहथ, नअयं तुह्यं सन्तको, अथ च पन महच सन्तको” इति आह । तं सुत्वा महासत्तो आह “मार, त्वया दसपारमियो नपूरिता, तस्मा अयंपल्लङ्गे महच एव पापुणाति, न तुहयं” इति ।

### तेत्तिसतिमो पाठो

गहेत्वा = ज्वना

पुत्वान = थ्यंका

वत्वान = धया

अवत्थरित्वान = तोपुया

हुत्वान = जुया

दिस्वान = सोया

विस्सज्जेसि = तोता छोट

मालावितानं = स्वां यागु इला

सेलकूटानि = पर्वतया च्चका

सक्खी = साक्षी

जण्णुकेहि = पुलिं

उग्घोसयुं = घोषणा यात

सुपण्णसंघा = गरुडया गण

मारो ततो अपि अधिकतरं कुद्धो महासत्तस्स चक्क आयुधं विस्सज्जेसि । त तस्स उपरि भागे मालावितानं हुत्वान आकासे निवत्ति । ततो मारपरिसा महन्तानि सेल-कूटानि गहेत्वान विस्सज्जेसि, तानि अपि बोधिसत्तं पत्वान माला-गुलभावं पापुणिंसु ।

अथ मारो “सिद्धत्थ, त्वया एव दान आदयो पारमी धम्मा नपूरिता । अथ च पन मया अपि पूरिता” इति आह “त्वया दानस्स दिन्न-भावे कोसक्खी” इति । इमे सब्बे एव सक्खिनो इति । अथ मारसेना “अहं सक्खी अहं सक्खी” इति एकप्पहारेण महासद्दं अकासि । ततो मारो-आह- “तुह्यं दानस्स दिन्नभावे कोसक्खी, इति । “मार, तुह्यं सक्खिनो सचेतना मह्यं पन अचेतना अपि अयं पठवी सक्खी” इति वत्वान ‘वेस्सन्तर-अत्तभावे ठत्वान दिन्न-दानस्स त्वं सक्खी, नअसक्खी इति’ महापठवीया अभिमुखं दक्खिण-हत्थं पसारेसि । महापठवी “सामि, अहं ते तदा सक्खी” इति वदमाना विय अनेकेण राव-सतेन राव सहस्सेन मारसेनं अवत्थरित्वान सद्दं अकासि ।

ततो गिरिमेखल-हत्थि जण्णुकेहि पतिट्ठासि । मारो भूमियं पतितं दिस्वा मारसेना सम्मुख-  
सम्मुख द्वानेन पलायि । मारदेवपुतो च पलायि । अथ देवता पलायन्तं मारसेनं दिस्वान पमोदिता  
“सिद्धत्थकुमारस्स जयो, मारस्स पराजयो, जयपूजं करिस्साम” इति ततो ततो आगन्त्वान बोधिसत्तं  
पूजयमाना थोमयमाना अट्ठंसु । तेनवुत्तं-

“जयोहि बुद्धस्स सिरिमतो अयं ।

मारस्स च पापिमतो पराजयो ॥

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता ।

जयं तदा नागगणा महेसिनो” ॥

सिरिम तो बुद्धस्सहि अयंजयो (होति) पापिमतो मारस्स च पराजयो (होति) इति-तदा  
पमोदिता नागगणा, महेसिनो जयं बोधिमण्डे उग्घोसयुं (थथेहे वाकि दनिगु गाथाय् नं थ्व हेरुपं कया  
दयेका यंकेगु)

जयो हि बुद्धस्स सिरिमतो अयं ।

मारस्स च पापिमतो पराजयो ॥

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता ।

सुपण्णसंघा ‘पि जयं महेसिनो ॥

जयोहि बुद्धस्स सिरिमतो अयं ।

मारस्स च पापिमतो पराजयो ॥

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता ।

जयं तदा देवगणा महेसिनो ॥

जथोहि बुद्धस्स सिरिमतो अयं ।

मारस्स च पापिमतो पराजयो ॥

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता ।

जयं तदा ब्रम्हगणा ‘पि तादिनो’ इति ॥

### चतुत्तिसत्तिमो पाठो

यत्र = गन

जाति-बधिरा = जन्मनिसें ख्वाय्

तत्र = अन

जाति खञ्जा = जन्मनिसें लंगडा

कुत्र = गन

अत्र = थन

अमुत्र = फलानागु थासे

सब्बत्र = फुक्क थासे

दिब्बचक्खुत्राणं = दिव्य चक्षु ज्ञान

पुब्बेनिवास त्राणं = पुर्वे निवास ज्ञान

आसवक्खय ज्ञाणं = आसव क्षय ज्ञान

सब्बञ्जुत त्राणं = सर्वज्ञ ज्ञान

जाति-अन्धा = जन्म निसें कापिं

एवं महासत्तो सुरियस्स अत्थङ्गमनतो पुब्बे एव मारसेनं पराजेसि । अथ देवताहि पूजियमानो बोधिरुक्खमूले निसिदित्वा तस्सा रत्तिया पठमयामे पुब्बेनिवासत्राणं पटिलभि, एकं जातिं द्वे जातियो तस्सो जातियो चतस्सो जातियो सतं जातियो सहस्सं जातियो अनेककप्पे च अनुस्सरि । तासु तासु जातोसु “अमुत्र एवं नामो एवं गोत्तो एवं आकारो उप्पज्जि” इति, यत्र, यत्र यादिसो आकारो होति, तत्र तत्र तं सब्बं एव अनुस्सरि ।

अथ मज्झिम-यामे दिब्बचक्खुत्राणं पटिलभि । विसुद्धेन तेन त्राणेन “च वमाने उप्पज्जमाने च हीने पणिते च सत्ते पजानामि” इति पटिविज्झि । पच्छिम यामे पन आसवानं खयत्राणं पटिलभि । इदं दुक्खं, अयं दुक्खसमुदयो, अयं दुक्ख-निरोधो, अयं दुक्ख-निरोधगामीनि पटिपदा इति अञ्जासि । इमे आसवा, अयं आसव समुदयो, अयं आसव निरोधो अयं आसव निरोधगामीनि पटिपदा इतिच अञ्जासि । अथ अयं दससहस्सी लोकधातु द्वादसक्खत्तुं संकम्पि । एवं बोधिसत्तो लोकधातु कम्पेत्वा सब्बञ्जुतत्राणं पटिविज्झि ।

तस्मिं एव खणे दससहस्सी लोकधातु मङ्गलसिरि पटिलभि, अलङ्कृत पटियत्ता अहोसि । जाति खञ्जा पदसा गमिंसु, अपरिमानो सिरि विभवो लोक पातुरहोसि ।

एवं महाबोधिसत्तो वेसाख-मासे पुण्णमी दिने बुद्धो हुत्वा सब्बेहि बुद्धेहि अविजहितं “अनेक जाति संसारं” इति आदि उदानं उदानेसि । ततो भगवा तत्रएव निसिदित्वा एवं चिन्तेसि- “नियत-विवरणतो पट्टाय एत्तकं कालं अहं इमस्स एव बुद्ध भावस्स कारणा आगतो अम्हि, सब्बत्र, दान-आदयो पारमी धम्मा इमस्स एव कारणा पूरिता, अज्ज महचं मनोरथो निप्फन्नो, अयं मे पल्लङ्को जयपल्लङ्को, अत्र निसिन्नस्स मे मनोरथो परिपुण्णे, तस्मा इमत्थ्या आसना ताव नवुद्धिस्सामि” इति समापत्तिं समापज्जन्तो तत्रएव सत्ताहं निसीदि ।

### पञ्चतिसतिमो पाठो

वूपसमनत्थं = शान्त यायेत

पूजनत्थं = पूजा यायेत

पकासनत्थं = प्रकाश यायेत

चङ्गमनत्थं = चक्रमण यायेत

पच्चवेक्खणत्थं = प्रत्यवेक्षण यायेत

अनिमिसेहिअक्खीहि = मिखा फुति मयासे

रतनघरं = रत्ना घर

पलोभेतुं = फंसे यायेत

भोगेहि = फंसां

पलोभनत्थं = प्रलोभन यायेत

करणनत्थं = यायेत

वोहरीयते = धया तल

अक्खीनिउम्मीलेत्वा = मिखा कना

मापपियंसु = ऋद्धिं दयेकल

सम्मासम्बुद्धे तस्मिं एव वजिरासने सत्ताहं निसिन्ने एकच्चानं देवतानं वितक्को उदपादि – “अज्ज अपि नून सिद्धत्थस्स कत्तब्बं किच्चं अत्थि । तस्मा पल्लङ्का नवुद्धहति” इति । सत्था देवतानं वितक्कं व्रत्वान तं वूपसमनत्थं आकासं उरगन्त्वा पाटिहारियं दस्सेसि । ततो भगवा पल्लङ्गतो उत्तरदिसा भागे ठत्वा बोधिरुक्खस्स पल्लङ्गस्स च पूजनत्थं अत्तनो कत उपकार पकासनत्थं च अनिमिसेहि अक्खीहि ओलोकयमानो दुतियं सत्ताहं वीतिनामेसि । तं द्वानं अनिमिस-चेतियं नाम जातं ।

अथ ठित द्वानस्स च बोधिरुक्खस्स च अन्तरा चङ्गमनत्थं चङ्गमं मापेत्वा तत्थ चङ्गमन्तो ततियं सत्ताहं वीतिनामेसि । तं द्वानं रतन-चङ्गम-चेतियं नाम अहोसि । ततो देवता रतनघरं मापयिंसु, धम्मस्स गम्भीरभावं पच्चवेक्खणत्थं तत्थ निसीदित्वान अभिधम्मपिटकं सम्मसन्तो चतुत्थं सत्ताहं अतिक्कमि । तं द्वानं रतन-घर-चेतियं इति वोहरीयते । अथ पञ्चमे सत्ताहे ततो निक्खमित्वान अजपाल निग्रोधमूलं उपसङ्गमि, तत्र अपि धमं सम्मसन्तो सत्ताहं निसीदि ।

तस्मिं समये तण्हा, .....रती, रगा, इति तिस्सो मारधीतरो पराजितं पितर दिस्वान सत्थारं पलोभनत्थं च तासं वसे करणत्थं च नानप्पकारेण अत्तभावं अलङ्गरित्वान तत्थ पापुणिसु, ता नाना वेसानि गहेत्वान नच्चन्ता गायन्ता तुरियानि वादयन्ता भगवन्तं पलोभेतुं न असक्खिसु । भगवा अक्खीनि उम्मीलेत्वा अपि न ओलोकेसि । वचनं अपि नमनसि अकासि । अनुत्तरं सुखं एव अनुभवन्तो निसीदि । ता अनेकप्पकारेण वायमित्वा पलोभेतुं असक्कोन्ता पितु सन्तिकं अगमंसु । भगवा पन तत्थ एव पञ्चमं सत्ताहं वीतिनामेसि ।

अथ ततो निक्खमित्वान मुचलिन्दं अगमासि । तत्थ देवे वसन्ते मुचलिन्देन नागराजेन-भोगेहि परिक्खित्तो छट्ठं सत्ताहं वीतिनामेत्वान राजायतनं उपसङ्गमि । निब्बानसुखं अनुभवन्तो सत्तमे सत्ताहे तत्थ निसीदि ।

### (पदमाला)

उपनीतो = चढे याःगु

दन्दकट्ट = दतिवन

उस्साहितो = उत्साह याःगु

कतिपाहं = निन्दु स्वन्दु

मन्थो = सत्तु

मधुपिण्डकं = कस्तियागु मद्दि

### छत्तिसतिमो पाठो

जातिता = थःथितियागु भाव

उपासकत्तं = उपासकयागु भाव

पण्डितत्तं = पण्डितयागु भाव

वियत्तत्तं = समर्थ दुगु भाव

बुद्धत्तं = बुद्धत्व

कालकत्तत्तं = मृत्यु जूगु भाव

एकूनपञ्जासतिमे = पीगुन्हु दुखुनु

अभिदोसे = सुथेसियागु पहरे

पटिवेदेसुं = निवेदन यात

आसाल्हमासे = आषाढ पहिनाये

चातुद्दसीयं = चतुर्दशीया दिने

तदहेएव = उखुन्हु हे

एवं भगवजा सत्तसु द्वानेसु सत्त-सत्ताहं वीतिनामेसि । एत्तकेसु दिवसेसु मुख-धोवनं वा आहार किच्चं वा सरीर किच्चं वा न अहोसि । अथ एकून पञ्जासतिमे दिवसे सक्केन उपनीतं दन्तकट्टं खादित्वा अनोतत्त सरतो आनीतेन उदकेन मुखं धोवित्वा तत्थएव राजायतनमूले निसीदि ।

तस्मिंकाले तपस्सु-भल्लिकानाम द्वे वाणिजा सकटेहि भण्डानि आदाय मज्झिम-पदेसं गच्छन्ता राजायतन-मूले निसिन्नं भगवन्तं अट्टंसु । जातित्त उपगताय देवताय उस्साहितो ते वाणिजा मन्थञ्च मधुपिण्डकं च गहेत्वा भगवन्तं उपसङ्गमित्वा भन्ते, 'भगवा अनुकम्पं कत्वा इमं पटिगण्हातु' इति वन्दमाना अट्टंसु, भगवा चतूहि महाराजेहि उपनीते सेलमये पत्ते तं पटिगण्हित्वा परिभुञ्जित्वा अनुमोदनं अकासि । ते द्वे भातरो वाणिजा बुद्धं च धम्मं च सरणं गता द्वे वाचिका नाम उपासका हुत्वा उपासकत्तं पटिवेदेसुं । अथ ते एकं पूजेतब्बद्वानं याचिंसु । सत्था दक्खिण-हत्थेन सीसं परामसित्वा केसधातुयो पतिट्टपेत्वा चेतियं अकंसु ।

ततो सत्था पुन अजपाल निग्रोध मूलं गन्त्वा नत्थ निसिन्न सहम्पति ब्रम्हुना धम्मदेसनत्थं आयाचितो तस्स पटिञ्जं दत्वा एवं चिन्तेसि "कस्सनुखो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं" इति । आलारकालामस्स पण्डितत्तं वियत्तत्तं चिन्तेत्वा तस्स धम्मं देसेतुं ओलोकन्तो सत्ताहतोपुब्बे तस्स कालकत्तत्तं अञ्जासि । अथ उदक-रामपुत्तं आवज्जेसि । तस्स अभिदोसे कालकत्तत्तं अत्वा ततो पञ्चवगियानं भिक्खूनं देसेतुं चिन्तेसि । ततो कतिपाहं तत्थ एव वसित्वा आसाल्ह-मासे पुण्णमियं पत्त चीवरं आदाय ततो निक्खमि । अन्तरामगे उपकंणाम आजीवक दिस्वा तस्स अत्तनो बुद्धत्तं कथेत्वा तदहे एव सायण्ह समये वाराणसियं इसिपतनं अगमासि ।

### सत्तिसतिमो पाठो

परिवृतो = चाहिका

सोतापन्नो = सोतापन्न

पतिट्ठयिंसु = प्रतिष्ठित जुल

पब्बाजेत्वा = प्रब्रजित याना

दमेत्वा = दमन याना

विधमेत्वा = विनाश याना

विहासि = च्वंना बिज्यात

साधयन्तो = पूर्णयाना

उप्पत्तितो = जन्म जूसें निसें

निट्ठपेत्वा = पूर्णयाना

अनुगाहं = अनुग्रह उपकार

परिनिब्बुतो = परिनिर्वाण जुया बिज्यात

सत्था तत्थ गन्त्वा अट्टारसहि ब्रम्हकोटिकोटीहि परिवृतो पञ्चवगिगये भिक्खू आमन्तेत्वा धम्म चक्कसुत्तं देसेसि । अयं पन सम्मासम्बुद्धस्स पठम धम्म देसेना बुद्धो हुत्वा पठमं एव देसितं धम्मं धम्म-चक्कसुत्तं नाम देसेना अवसाने अट्टारसहि ब्रम्हकोटीहि सद्धि कोण्डञ्जथेरो सोतापन्नो अहोसि । पुन दिवसे धम्मं सुत्वा वप्पत्थेरो च ततो अञ्जे थेरा च सोतापन्ना अहेसुं अथ पञ्चमीय अनत्त-लक्खण सुत्तं सुत्वा पञ्च अपि थेरा अरहत्तफले पतिट्ठयिंसु । ततो यस-कुलपुत्तो, तस्स सहायका चतु पण्णास जना च इति इमेसं धम्मं देसेत्वा अरहत्तफले पतिट्ठपेत्वा ते सब्बे एक लोकस्स धम्मं देसेतुं नाना दिसासु पेसेसि । सयं एकको एव उरुवेलं गच्छन्तो अन्तरा मग्गे भट्टवगिगय कुमारानं धम्मं देसेत्वा पब्बाजेत्वा धम्म दूत-वसेन दिसासु पेसेसि । उरुवेल कस्सप-आदयो अपि दमेत्वा पब्बाजेत्वा तेहि परिवृतो राजगहं अगमासि ।

राजगह नगरे पन विम्बिसार-राज-पमुखानं महाजनानं धम्म देसेत्वा वेलुवनारामं पटिग्गहेत्वा तत्थ वसन्तो सारिपुत्तो च मोग्गल्लानो च इति द्वे अग्गसावके लभित्वा जन धम्म-अमतेन तोसयन्तो विहासि ततो तेसु तेसु जनपदेसु गाम-निगम-राजधानोसु चारिकं चरन्तो लोकस्स मोह-अन्धकारं विधमेत्वा पञ्जा-आलोकं वड्ढेन्तो निब्बान-मग्गं दोपेन्तो अपरिमानं लोकहितं अकासि ।

एवं बुद्धो भगवा पञ्चचत्तालीस वसानि धम्मं देसेन्तो सत्तानं अनुगाहं करोन्तो बुद्धसासनं पतिट्ठपेत्वा अनेकसत्तानं देव मनुस्स सुखानि मग्ग फल निब्बान सुखानि च साधयन्तो एव विहरित्वा उप्पत्तितो असीतिमे वस्से सकलं बुद्ध-किच्चं निट्ठपेत्वा वेसाख मासे पुण्णमियं कुसिनारानगरे मल्ल-राजानं सालवने परिनिब्बुतो इति ।

॥ सुभं भवतु ॥

## सङ्घासहरासि

१- एक	५१- एक पञ्चास
२- द्वि	५२- द्वे पञ्चास
३- ति	५३- ते पञ्चास
४- चतु	५४- चतु पञ्चास
५- पञ्च	५५- पञ्च पञ्चास
६- छ	५६- छ पञ्चास
७- सत्त	५७- सत्त पञ्चास
८- अट्ठ	५८- अट्ठ पञ्चास
९- नव	५९- एकून् पञ्चास
१०- दस	६०- सट्ठि
११- एकादस	६१- एकसट्ठि
१२- द्वादस	६२- द्वेसट्ठि
१३- तेस	६३- तेसट्ठि
१४- चतुदस	६४- चतुसट्ठि
१५- पञ्चदस	६५- पञ्च सट्ठि
१६- सोलस	६६- छ सट्ठि
१७- सत्तरस	६७- सत्तसट्ठि
१८- अट्ठरस	६८- अट्ठसट्ठि
१९- एकून् वीसति	६९- एकून् सत्तति
२०- वीसति	७०- सत्तति
२१- एक वीसति	७१- एकसत्तति
२२- द्वा वीसति	७२- द्वासत्तति
२३- तेवीसति	७३- तेसत्तति
२४- चतुवीसति	७४- चतुसत्तति
२५- पञ्चवीसति	७५- पञ्चसत्तति
२६- छव्वसति	७६- छ सत्तति
२७- सत्तवीसति	७७- सत्त सत्तति
२८- अट्ठवीसति	७८- अट्ठसत्तति
२९- एकून्तिसति	७९- एकून् असीति
३०- तिसति	८०- असीति
३१- एकतिसति	८१- एकासीति
३२- द्वितिसति	८२- द्वे असीति
३३- तैतिसति	८३- ते असीति
३४- चतुतिसति	८४- चतुरासीति
३५- पञ्चतिसति	८५- पञ्च असीति

३६- छत्तिसति	८६- छ असीति
३७- सत्तिसति	८७- सत्त असीति
३८- अट्ठिसति	८८- अट्ठ असीति
३९- एकून चत्तालीसति	८९- एकून नवुति
४०- चत्तालीसति	९०- नवुति
४१- एक चत्तालीसति	९१- एक नवुति
४२- द्वे चत्तालीसति	९२- द्वे नवुति
४३- ते चत्तालीसति	९३- ते नवुति
४४- चतु चत्तालीसति	९४- चतु नवुति
४५- पञ्च चत्तालीसति	९५- पञ्च नवुति
४६- छ चत्तालीसति	९६- छ नवुति
४७- सत्त चत्तालीसति	९७- सत्त नवुति
४८- अट्ठ चत्तालीसति	९८- अट्ठ नवुति
४९- एकून पञ्जास	९९- एकून सत
५०- पञ्जास	१००-सत

निस :- द्विसत

स्वस :- तिसत

प्यस :- चतुसत

न्यास :- पञ्चसत

द्वःछि :- सहस्स

भिद्व :- दस सहस्स, नवुत

छगू लाख :- सत सहस्स, लक्ख

भिगु लाख- दसलक्ख

छगू करोड - कोटि

भिगू करोड- दसकोटि

सच्छिगू करोड- सतकोटि

## वचन माला

अ	अत्थरित्वा लाया
अकत्वा – मयास्य	अत्थि – दु
अकासि – यात	अत्थगमन – वितेजूगु, विनावांगु
अकंसु – यात (बहुवचन)	अद्दिखि – खन
अक्कमत्तु – न्हया विज्याहुँ	अद्दस – खन
अगमासि – वन	अद्दसंसु – खन (बहुवचन)
अगमंसु – वन (बहुवचन)	अदासि – बिल
अग्ग – उत्तमगु	अधिक – आपा
अग्गमहेसि – बडा महारानी	अधिकतर – वयासिकं आपा
अग्गहेसि – काल	अधिकार – प्रार्थना
अचल – अचल	अधिद्वाय – अधिस्थान याना
अचलद्वान – अचलस्थान	अधिद्वसि – अधिस्थ न यात
अचेतना – चेतना मदुगु	अनभिरत – न्ह्याइपु मतागु
अवेन्ति – पूजा यानाच्वन	अनागत – भविष्य, मवोनिगु
अच्छरिय – आश्चर्य	अनागत ज- ण अनागत ज्ञान
अजपाल – अजपालवृक्ष	अनिमिस – मिखा फुति मयागु
अज्ज – थौं	अनिमिस चेतीय – अनिमिस चैत्य
अञ्ज – मेगु	अनुकम्पा – दया
अञ्जलि – विन्ति यायेगु	अनुपिय – अनुप्रिय आम्रवन
अट्ट – च्यागू	अनुभवन्त – अनुभवयायां
अट्टउसभवित्थार – च्यागू उसभहाकःगु	अनुभवि – अनुभव यात
अट्टपरिक्खार – अष्टपरिस्कार	अनुमोदना – अनुमोदन यायेगु
अट्टम – च्यागूगु	अनुराधपुर – अनुराधपुर
अट्टादस – भिं च्यागू	अनुस्सरि – लुमंकल
अट्टादसम – भिं च्यागूगु	अनेक – आपालं
अट्टासि – च्वं च्वन	अनेकप्पकार – अनेक प्रकारं
अट्टंसु – च्वं च्वन (बहु.)	अ- नोमा अनोमा नदी
अतिक्कन्त भाव – अतिक्रम भाव	अन्तरा – दथ्वी
अतिक्कमितुकाम – अतिक्रम यायेगु इच्छा जूगु	अन्तरामग्ग – लें दथ्वी
अतिक्कमित्त्वा – अतिक्रम याना	अन्तराय – अन्तराय विघ्न
अतिविय – तस्सकं हे	अन्तेवासिक – शिष्य
अतिसमत्थं – अत्यन्त समर्थ दुगु	अन्तो – दुने
अतिसयेन – तस्सक	अन्धकार – अन्धकार
अतीत – न्हापा	अपगत – अलग छुटे जूगु
अत्त – शरीर	अपरिमाण – अप्रमाण

अपि – नं, निश्चय नं	असप्पुरिस – असत्पुरुष
अपेति – छुटे जुल	असहन्त – सह याय् मफुगु
अपत्वा – मथ्यंस्य	असङ्ख्यय – असङ्ख्य
अब्भन्तर – दुने	असाधारण – असाधारण
अभय – भय मदु	असि – जुल
अभिञ्जा – अभिज्ञा	असीति – ८० गू (चय्गु)
अभिधम्म – अभिधर्म	असूचि – अशुद्ध
अभिनिक्खमण – अभिनिष्क्रमण	अस्स – जुइमा
अभिमुख – सन्मुख	अस्सरथ – अश्वरथ
अभिवृद्धि – अभिवृद्धि	अस्साद – सुखतागु
अमच्च – अमात्य	अहं – जि
अमत – निर्वाण	अहो – आहा !
अमरवती – अमरावति नगर	अहोसि – जुल
अम्ब – अं	अहोसिं – जुल
अम्म – मां	
अत्ताकं – भ्मीगु	आ
अयं – थुत्त	आकार – आकार
अरती – मारया म्हचाय्	आकास – आकाश
अरहन्त – अर्हन्त	आगच्छति – वयाच्चन
अरहन्तफल – अरहन्त फल	आग छन्त – वया च्वंम्ह
अलङ्करकण – अलङ्कार यायेगु	आगन्त्वा – वया
अलङ्करी – अलङ्कारयात	आगन्त्वान – वया
अलङ्कारित्वा – अलङ्कार याना	आचरिय – गुरू
अलङ्कारित्वान – अलङ्कार याना	आजीवक – सन्यासी
अलङ्करोमि – अलङ्कारयाये	आणापेसि – हुकुम विल
अलस – अलसी	आदाय – ब्वना
अलग्गेत्वा – प्यमपुंसे	आनीत – हःगु
अवत्वा – मधास्य	आनेत्वा – हया
अपमानन – अपमान	आनेसि – हल
अववाद – हीनरूपं धयागु	आभरण – तिसा
अवसान – अन्तिम	आमन्तेत्वा – सःता
अविदूर – सत्तिक	आयपोत्थक – बहिखाता
असक्कोन्त – मफु	आयाचित – फ्वंगु
असक्खि – फत	आरक्खा – आरक्षा
असक्खिसु – फत (बहुवचन)	आराम – आराम

<p>आरूहच – वया  आरोचेत्वा – कना  आरोचेसि – कन  आरोचेसुं – कन (बहु.)  आलय – छै  आलार-कालाम – तपस्वी यानां  आलार तापस – आलार तपस्वी  आलोक – जः  आगच्छमान – वया च्वंगु  आसन – आसन  आसव – आश्रव  आह – धाल  आहरति – हयाच्वन  आहारनेगु – आहार  आहारकिच्च – नेगु ज्या  आहंसु – धाल (बहुवचन)</p> <p>इ</p> <p>इच्छति – इच्छा यानाच्वन  इच्छन्त – योगु  इञ्जिस्सति – पूर्ण जुइ  इति – धका  इत्थी – मिसा  इसि – ऋषि  इसिपतन – ऋषिपतन  इसिपव्वज्जा – ऋषिप्रब्रज्या</p> <p>उ</p> <p>उक्खिपित्वा – ल्होना  उग्गण्हाति – स्यनाच्वन  उग्गण्हित्वा – च्वे थाहाँ वना  उट्ठहि – दन  उट्ठहित्वा – दना  उट्ठहिस्सामि – दने  उट्ठाय – दना  उण्ह – क्वाःगु  उत्तम – उत्तमगु</p>	<p>उत्तरदिसा – उत्तरदिसा  उदक – ल.  उदकघट – लः घः  उदक तापस – उदक तपस्वी  उदकरामपुत्त – उदकरामपुत्र  उदान – प्रीति वाक्य  उदानेसि – प्रीति वाक्य ल्हात  उदेति – उदय जुल  उपक – उपक आजीवक  उपकार – उपकार  उपकारक – उपकार याइम्ह  उपगत – लिक्कवोम्ह  उपट्ठहन्तो – उपस्थान याना  उपट्ठाति – उपस्थान याना च्वन  उपट्ठासि – उपस्थानं यात  उपट्ठव – उपद्रव  उपधारेतुं – विचार यायेत  उपधारेन्तेन – विचार याना  उपरि – च्वय्  उपरि भाग – च्वय् यागु भाग  उपसङ्गमि – लिक्कवन  उपसङ्गमित्वा – लिक्क वना  उपाय – उपाय  उपेक्खा – उपेक्षा  उपोसथ – उपोसथ  उपोसथसील – उपोसथ शील  उप्पज्ज – उत्पत्ति  उप्पज्जति – उत्पत्ति जुयाच्वन  उप्पज्जमान – उत्पत्ति जूगु  उप्पज्जि – उत्पत्ति जुल  उप्पज्जितुं – उत्पत्ति जुइत  उप्पज्जित्वा – उत्पत्ति जुया  उप्पज्जि – उत्पन्न जुया (अम्ह.)  उप्पादेत्वा – उत्पन्न याना  उय्यान – बगीचा  उय्यानकीला – बगीचाय् म्हितेगु  उरूबेला – उरूबेल</p>
--	--

उसभ – द्वहं	कम्म – ज्या
उस्साह – उत्साह	कम्मकार – ज्या याइम्ह
ए	करण – यायेगु
एकच्च – गुलिं	करोहि – याना च्वन
एकप्पहार – छकोतलं	करोन्ति – याना च्वन, बहुवचन
एकसाधुकार – छगू पाखं साधुकार	कलाप – कलाप, पुचः
एतं अहोसि – थथे विचार ल्वीकल	कस्मा – छाया
एवमेवं – थथे हे	कहापण – दां
ओ	कारण – कारण
ओकास – अवसर	कारेत्वा – याना
ओक्कममान – क्वाहाँ वया	कारेसि – याके बिल
ओभासयमान – जाज्वल्यमान जुया	काल – समय
ओलोकेति – सोया च्वन	कालकत – मृत्यु जुइगु
ओलोकेतुं – सोयेत	कालदेवल – कालदेवल तपस्वी
ओलोकेत्वा – सोया	किच्च – ज्या
ओलोकेन्त – सोगु	किलेस – क्लेश
क	किसागोतमी – कुशी गौतमी
कत – याःगु	किं – छु
कति – गुलि	कीलयमान – म्हिता
कत्तब्ब – याय्माःगु	कीला – म्हितेगु
कत्थ – गन	कीलाभण्ड – म्हितेगु न्हचवसा
कत्वा – याना	कीलित्वा – म्हिता
कथा – खँ	कुञ्चन्ति – तंम्वेका च्वन, बहु.
कथित – धाःगु	कुणप – ध्वग्गीगु लाश
कदा – गबले	कुणप भरित – ध्वग्गीगु लाशं जाःगु
कदाच्चि – गबले गबले	कुमार – कुमार
कन्थक – कन्थक सल	कुमारी – कुमारी
कपिलवत्थु – कपिलवस्तु	कुल – कुल
कप्प – कल्प	कुलाल – धँप
कम्पते – कम्प जुल	कुलावक – भङ्गया सो
कम्पमान – कम्प जूगु	कुलुपग – गृहस्थिया लिक्क वंम्ह
कम्पेत्वा – कम्प याना	कुहिं गन
	केस – सं
	केसकलाप – सं प्वाञ्
	कोचि – छुं छगू

कोट्टास – भाग	गिरिमेखल – किसि यानां
कोण्डञ्ज – कोण्डन्य	गिही – गृहस्थी
कोध – क्रोध	गिहीवास – गृहस्थीवास
	गिहीवेस – गृहस्थीभेष
ख	गुण – गुण
खन्ति – क्षान्ति	गुण वर्णना – गुण वर्णन
खन्तिपारमी – क्षान्तिपारमी	गेहे – छैं
खन्ध – ब्वह	गो – सा
खमति – सहयाना च्वन	गोण – द्वहँ
खय – क्षय	गोतम – गौतम
खादति – नयाच्च्वन	गोत्त – गोत्र
खादन्त – नया च्वंगु	गोपाल – साजवा
खादित्वा – नया	
खिपि – वां छ्वत्त	घ
खेलपिण्डं – खै थें	घट – घः
	घटीकार – घटीकारकुम्हा धइम्ह
ग	घट्टेत्वा – प्रेरणा बिया
गङ्गा – खुसी	घर – छैं
गच्छ – हुँ	
गच्छति – वना च्वन	च
गच्छतु – वना च्वन	चजतो – त्याग याम्ह
गण्हाति – कया च्वन	चक्क आवुध – मारया शस्त्र
गण्ह – काल	चक्कवत्ति – चक्रवर्ती जुजु
गण्हिसु – काल, बहुवचन	चक्करतन – चक्ररत्त
गब्भ – गर्भ, कोठा	चङ्गमन्त – चङ्गमणयाना
गब्भद्वार – लुखा	चतुपण्णासजन – न्ये प्यम्ह
गमिसु – वन, (बहुवचन)	चतुप्पद – प्यपां चूपिं प्राणिपिं
गम्भीर – गम्भीर	चन्द्र – चन्द्रमा
गम्भीर भाव – गम्भीरगु भाव	चम्म – छ्यंगु
गहण – कायेगु	चरति – चा चा हुला च्वन
गहेतुं कायेत	चरितुं – चाचा हुलेत
गाम – गाँ	चलिसु – सन
गायन्त – म्येहाला	चवमान – संकेत
गारव – गौरव	चिन्तेन्ति – चिन्ता याना च्वन
गाहापेत्वा – कायेके बिया	चिन्तेन्त – चिन्तना यायां

चिन्तेत्वा – चिन्तना याना	जीवितदान – जीवित दान
चिन्तेसि – चिन्तना यात	
चिरं – ताः काल तक	ञ
चीवर – चीवर वस्त्र	ञत्वा – सीका
चीवरकण्ण – चीवरया च्चका	ञत्वान – सीकालि
चुद्दसहत्थ – भिंप्प्यकु	जाणसम्पन्नं – ज्ञान सम्पूर्णम्ह
चूलामणि चेतिय – चूडामणि चैत्य	जाति – थःथिति
चेतिय – चैत्य	
चोर – खुँ	ठ
	ठपेत्वा – तया
छ	ठपेसि – तल
छवस्स – खुदँ	ठपेसुं – तल, (बहु.)
छद्दियं – त्याग याना	ठातुं – तयेत
छत्त – कुसा	ठान – स्थान
छन्न – छन्दक सारथी	
छिन्दति – त्वाल्हाना च्चन	त
छिन्दमान – त्वाल्हा ल्हाँ	तण्हा – तृष्णा
छिन्दित्वा – त्वाल्हाना	ततो – उकिं
	ततो ततो – उगु उगु थासं
ज	ततो पट्टाय – अबलेसं निसं
जटा – जटा	तत्थ – अन
जन – मनूत	तथागत – तथागत
जन्दुक – पुलि	तप – तपश्चर्या
जम्बुदीप – जम्बुदीप	तपस्सुभल्लुक – तपस्सुभल्लुक
जय – जय जुइगु	तरति – तरेजुया च्चन
जल – लः	तरूण – ल्याय्म
जाति – उत्पत्ति	तरूणकाल – ल्याय्मया बखते
जानन्त – स्यूम्ह	तव – छंगु
जानाति – सीका च्चन	तस्मा – उकिया नितिं
जानाम – सीका, (बहु.)	तस्मिं – वयाके
जानामि – स्यू	तस्स – वयागु
जायति – जुया च्च	तंखण – उगु क्षण
जीवति – म्वाना च्चन	तादीस – अजागु स्वभाव
जीवन्ति – म्वाना च्चन (बहु.)	तादी इस्ट, – अनिष्टय् कम्म मजुइगु
जीवित – जीवित	तापस – तपस्वी

<p>तापसपरिक्खार – तपस्वीपिंगु परिष्कार  तापसवेसं – तपस्वी भेष  तारेतुं – तरेयाय्त  ताव – न्हापालाक  तावदेव – उगु क्षणे  तिट्ठति – च्वना च्वन  तिट्ठतु – दना च्वं  तिण – घांय्  तिसंयोजन – स्वीगू योजन  तीरे – खुसीया घाट  तुट्ठ – प्रसन्न जुइगु  तुट्ठमानस्स – प्रसन्न चित्त  तुम्हं – छंगु  तुरग – सल  तुरिय – बासुरि  तुसित देवलोक – तुषितदेवलोक  ते – छन्त, छंगु  तेन – उकिं  तेनहि – अथे जूसा  तोसयन्त – सन्तुष्ट याना</p> <p>थ</p> <p>थोक – भतीचा</p> <p>द</p> <p>दक्खिण – दक्षिण  दक्खिणहत्थ – जःगु ल्हा  दक्खिणपस्स – जव पाखे  दत्वा – बिया  दत्वान – बिया  ददाति – बिया च्वन  दन्त – वा  दसदिसा – भिगूदिशा  दसबल – भगवान बुद्ध  दससहस्सि – दससहश्र</p>	<p>लोक धातु – लोक धाधु  दस्सित – क्यंगु  दस्सेसि – क्यन  दस्सेत्वा – क्यना  दहर – मचा  दल्ह – क्वातुक  दाट्ठा धातुमन्दिर – दन्तुधातु मन्दिर  दान – दानवीगु  दानपारमी – दानपारमी  दायक – दाता  दारक – मचा  दास – च्यो  दासी – भ्वातिं  दिन – न्हि  दिन्न – ब्यूगु  दिब्ब – देवता  दिब्ब आभरण – दिव्य आभरण  दिब्बवत्थ – दिव्य वस्त्र  दिवस – दिन  दिवा – न्हिने  दिवाभाग – न्हिनेसिगु भाग  दिवाविहार – न्हिने च्वनेगु  दिसा – दिशा  देसेति – देशना याना च्वन  देसेय्य – देशना वाना बिज्यागु जूसा  देहि – ब्यू  द्वादसक्खतुं – भिं निको  द्वेअग्गसावक – निम्ह अग्र श्रावक  द्वेवाचिक – द्वेवाचिक शरण गमन</p> <p>ध</p> <p>धन – धन  धनवन्तु – धन दुम्ह  धममान – शंख पुम्ह  धम्मक – धम्मक पर्व</p>
--	--

<p>धम्म देसनत्थं – धर्म देशनाया लागि  धारयमान – धारण याना  धारेति – धारण याना च्वन  धारेसि – धारण यात  धावति – ब्वां वना च्वन  धीतु – म्ह्याय्  धूम – कुं  धोवन – सिलेगु  धोबित्वा – सिला</p> <p>न</p> <p>नच्चन्त – प्याखं हुला  नत्थि – मद्दु  नन्दनवन – नन्दन बगीचा  नमस्सीत्वान – नमस्कार याना  नमि – नमस्कार यात  नमो – नमस्कार  नहापेत्वा – मोल्हया  नागलोक – नाग लोक  नटाक – प्याखं मो  नानाविध – अनेकप्रकार  नाम – नां  नावा – द्वंगा  निक्खमति – पिहाँ वया च्वन  निक्खमि – पिहाँ वल  निक्खमित्वा – पिहाँ वया  निक्खमित्वान – पिहाँ वया  निक्खमितुं – पिहाँ वनेत  निग्रोध – बर्मा  निट्ठपेति – सिधयेके बिल  निट्ठा – न्हचोवय्केगु  निट्ठायन्त – न्हचोवय्का  निट्ठायिंसु – न्हचोवय्कल  निदुक्ख – दुःख मद्दुगु  निपज्जति – च्वना च्वन</p>	<p>निपज्जापेसुं – थ्यन  निपज्जि – च्वन  निपज्जित्वा – गोतुला  निप्फति – पूर्ण जुइगु  निब्बन्ती – शान्त याना  निब्बत्तित्वा – उत्पन्न याना  निब्बुतपद – निर्वाणे थ्यनीगु खं  निम्मिमत – निर्मित  नियत विवरण – बुद्ध जुइत भविष्य वाणी याःगु  निरय – नर्क  निवत्ति – गनेगु, पनेगु  निवत्तित्वा – गना  निवारयति – रोकेयात  निवासापेत्वा – सदानं सयकेविया  निवासेत्वा – पुना  निवेदयि – कन  निसीद – फेतु  निसीदति – फेतुना च्वन  निसीदापेत्वा – फेतु का  निसीदित्वान – फेतुना  निसीदित्वान – फेतुना  निस्साय – आधार कया  नीयते – यंकी  नून – निश्चय नं  नेक – आपालं  नेक्खम्म – पिहाँ वया  नेक्खम्म – पिहाँ वया  नेत्वा – यंका  नेरञ्जरा – नैरंजन नदी  नो – मखु</p> <p>प</p> <p>पक्कामि – लिहाँ वन  पक्खित – तयातःगु  यक्खिपति – तयाच्वन</p>
--	---

पग्घरित – वा वोगु	पतिद्वपेत्वा – प्रतिस्थित याना
पचति – थुयाच्चन	पतिद्वापित – स्थापना यात
पचन्ति – थुयाच्चन (बहुवच)	पतिद्वसि – स्थापना यागु
पचितुं – थुइत	पतित – कुतुं वोगु
पच्चते – थुइमा	पत्तचीवर – पात्र चीवर
पच्चमान – थुयाच्चंम्ह	पत्वा – थ्यंका
पच्चुस – सुथे न्हापानं	पत्थना – प्रार्थना
पच्छा – लिपा	पत्थरित्वा – फैले याना
पच्छिमयाम – पश्चिमयाम	पत्थेन्त – फ्वंगु
पजानामि – सीका	पद – तुति
पञ्चवग्गियभिक्खु – पञ्चवर्गीय भिक्षुपिं	पदक्खण – प्रदक्षिणा
पञ्जा – प्रज्ञा	पदसा – न्यासि वना
पञ्जापेत्वा – सीके बिया लाया	पदल हन्त – कोशिस याना
पञ्चसील – पञ्चशील	पदुम – पलेस्वाँ
पटिग्गण्हातु – ग्रहण याना विज्याहुँ	पदेस – प्रदेश
पटिग्गण्हितुं – गृहण यायत्	पबुज्झित्वा – न्ह्यंलं चाय्का
पटिग्गहेत्वा – ग्रहण याना	पब्बजित – प्रब्रजित
पटिग्गहेसि – ग्रहण यात	पब्बजिस्सति – प्रब्रजित जुइतिनि
पटिजग्गतुं – सफा यायेत	पब्बज्जा – प्रब्रज्या
पटिनिवत्तित्वा – लिहाँ वया	पब्बत – पर्वत
पटिपज्जि – लगे जुल	पमोदित – खुशी प्रसन्न
पटिपज्जितुं – लगे जुइत	पर – मेगु
पटिलभि – प्राप्त जुल	पराजय – पराजित जुइगु
पटिवात – लिखतं वइगु फय्	पराजेति – बुकल
पटिविज्झि – अवबोध जुल	पराजित – बुइगु
पटिसन्धि – प्रतिसन्धि	परामसित्वा – परामर्श याना
पट्टाय – निसें	परिक्खित – चाहुइका तःगु
पठति – व्वना च्वन	परिपुण्ण – परिपूर्ण
पठमयाम – प्रथमयाम	परिपुण्णगम्भ – परिपूर्ण गर्भ
पठवि – पृथ्वी	परिपूरेतुं – परिपूर्ण यायत्
पणीत – प्रणीतगु	परिभुज्जि – परिभोग यात
पण्डव – पण्डव पर्वत	परिभुज्जितुं – परिभोग यायत्
पण्डित – पण्डित	परियेसन्त – माला च्वंम्ह
पतति – कुतुं वया च्वन	परिवत्तित्वा – चाचाहिला
पततु – कुतुं वनेमा	परिवार – परिवार

परिवारेत्वा – चाहुइका	पूजेत्वा – पूजायाना
परिहरित्वा – नाय लामा	पूजेसि – पूजा यात
परिसा – परिषद	पुरेत्वा – पूर्ण याना
पलापेतुं विसिके छ्वेत	पेसित – छ्वया हःगु
पलापेस्सामि – विसिके छ्वै तिनि	पोक्खरणी – पुखू
पलायन्त – विस्यं वंम्ह	पोत्थक – सफू
पलायि – विस्युं वन (बहु.)	पोसेति – पालन यात
पवत्ति – जुल	
पविचिन्तो – मामाँ	फ
पापिमन्तु – दुष्टम्ह	फरसु – पा
पापुणाति – थ्यना च्वन	
पापुणि – थ्यन	बा
पापुणित्वा – थ्यंका	बन्धन – बन्धन, चीगु
पायासि – वन	बलवन्तु – बलदुम्ह
पारमीसत्त – पारमीरूपी शस्त्र	बलवरारव – अत्यन्त गौरव
पालेतु – रक्षाया	बलिकम्म – पूजा
पाविसि – द्वाहाँ वन	बहि – पिने
पासाद – छै, प्रासाद	बालक – मचा
पिटक – त्रिपिटक	बुद्धकारक धम्म – बुद्ध जुइगु धर्म
पिलन्धापेत्वा – छायापा याना	बुद्धकिच्च – बुद्ध जुइगु ज्या
पिलन्धित्वा – तिसां तिका	बोधि – बोधि वृक्ष
पुच्छन्त – न्यंम्ह	बोधिक्खन्ध – बोधि वृक्ष माः
पुञ्ज – पुण्य	बोधि मूल – बोधि सिमा क्वे
पुञ्जवन्तु – पुण्यदुम्ह	बोधिमण्ड – बोधिमण्डप
पुत्तदार – काय्-कला	बोधिसत्त – बोधिसत्त्व
पुन – हानं	ब्रम्ह – ब्रम्हा
पुनप्पुन – हानं हानं	
पुप्फ – स्वाँ	भ
पुब्ब – पूर्व	भवन्तु – जुइमा (बहुवचन)
पुब्बनिमित्त – पूर्वनिमित्त	भणे – मित्र
पुरत्थिम पूर्व पाखे यागु	भण्ड – माल ताल
पुरिम – न्हापायागु	भत्त – भोजन
पूजयमान – पूजा यायां	भत्तकिच्च – भोजन या ज्या
पूजयिंसु – पूजायात (बहुवचन)	भद्दवग्गि कुमार – भद्रवर्गी राज कुमार
पूजेतब्ब – पूजायाय् योग्यगु	भव – जुइमा

भवति – जुया च्वन	मम – जित, जिगु
भवतु – जुइमा	मया – जिं
भवितुं – जुइत	मह्चं – जित, जिगु
भवेय्य – जुइमा	महब्भय – तःधंगु भय
भवेय्युं – जुइमा (बहुवचन)	महा जन – आपालं मनूत
भातु – थीईमा	महावस्स – तःधंगु वर्षा
भासति – धया च्वन	महासत्त – बोधिसत्त्व
भार – भारि	महिन्दत्थेर – महेन्द्रस्थविर
भिक्षा – भिक्षा	महेसी – भगवान बुद्ध
भिक्षु – भिक्षु	मार – मार देवपुत्र
भुञ्जति – नया च्वन	मार धीतु – मारया म्हचाय्
भुञ्जित्या – नया	मारबल – मारया बल
भुञ्जिसु – नल (बहुवचन)	मालागुल – स्वाँमा
भूमि – जमीन	मित्त – मित्र
भेरि – नायखिं च्केका	मुख – म्हतु
भोजेत्वा – नके त्वंके याना	मुखधोवन – ख्वासिलेगु
	मुचलिन्द – मुचलिन्द दहँ
म	मुञ्चति – तोता च्वन
मग्ग – लँ	मुञ्चित्वा – तोता
मग्गफल – मार्गफल	मुत्त – मुक्त
मग्गिक अद्विक – लँ जूवा	मूल – हाः
मंगल – भिंगु	मे – जित, जिगु
मच्छ – न्या	मेत्ता – मैत्री
मज्झ – दथुयागु	मीह – अज्ञान
मज्झिमदेस – मध्यम प्रदेश	मोचयिं – तोतल
मज्झिमयाम – मध्यमयाम	
मञ्जन्त – मति तया च्वं च्वं	य
मत – मृत्यु	यतो – गुगु कारणं
मतरूप – सीम्ह	यत्थ – गन
मत्थक – मष्टक	यथा – गुगु रूपं
मधु – कस्ति	याचन्त – फ्वंगु
मन – चित्त	याचि – फ्वनं
मनसि अकासि – मनविचार यात	याति – वना च्वन
मनुस्स – मनू	यादिस – गजागु
मनोसिलातल – ल्वहँ फातय्	रोदति – ख्वया च्वन

रोचते – प्रसन्न जुड़	वादयन्त – भजन या
ल	वानर – माक
लक्षण – लक्षण	वाम – देपा पाखें
लक्षण सत्थ – लक्षण शास्त्र	वायति – फे वया च्वन
लद्ध – प्राप्त जूगु	वायमि – कोशिस यात
लभित्वा – प्राप्त जुया	वायमित्वा – कोशिस याना
लुनाति – लया च्वन	वालुकातल – फिया घोने
लेखन – कलम	विचरन्ति – विचरण याना च्वन
व	विजात – जन्म जुड़गु
वजिरासन – बज्रासन	वितक्क – तर्क-वितर्क
वदति – योग्य जू	विना – मदयक
वड्ढेथ – बढे या (बहुवचन)	विन्दति – प्राप्त जुल
वड्ढेन्त – बढेयाना	विप्पत्ति – विनाश
वत्तते – जुड़	विम्हाय – आश्चर्य
वत्वा – धया	वियत्त – समर्थ दु
वदति – धया च्वन	विरिय – कोशिस
वदमान – धाधां	विरोचति – थिना च्वन
वन – जङ्गल	विसय – आचरण
वन्दति – वन्दना याना च्वन	विसुद्ध – विशुद्ध
वन्दमान – वन्दना याना	विस्सकम्म – विश्वकर्मा
वन्दितुं – वन्दना याय्त	विस्सज्जेसुं – तोतेत
वय – बैश, उमेर	वीतिनामेत्वा – वितेयाना
वयपत्त – बैश थ्यंका	वीथि – लँ
वस – च्वनेगु	वीहि – वा
वसति – च्वना च्वन	वुद्धति – दना च्वन
वसनत्थाय – च्वनेया लागि	वुत्तनय – धयातःगु
वसितुं – च्वनेत	वेसाख – बैशाख
वसिस्सति – च्वनीतिनि	स
वसी – च्वन	सकृण – भंग
वस्स – वर्षा	सक्क – इन्द्र
वाचेति – व्वं कल	सक्का – फु
वाणिज – व्यापारी	सक्कार – सत्कार
वात – फय्	सग्ग – स्वर्ग
	सङ्गह – सङ्ग्रह

सचे – यदि	सयन – खाटा
सचेतना – चेतना दुगु	सर – शब्द, स्वर
सच्च – सत्य	सरीरकिच्च – शरीरया ज्या
सज्जेत्वा – प्रबन्ध याना	सह – नापं
सत्त – सत्व प्राणी (न्हेगु)	सहम्पति – ब्रम्हा
सदेवक – देवता सहित	सहाय – मित्र
सद्धा – श्रद्धा	सहायक – पासा
सन्तुट्ट – सन्तुष्ट	संकम्पि – तस्सकं कम्पजुल
सन्निपतित्वा – मुना	सङ्गह – मुंकल
सन्दति – न्हायाना च्वन	संचरन्तं – चाचाहिलेगु
सब्ब – फुकं	संवत्तति – जुया च्वन
सम – समान	संसय – शंखा
समजातिक – समानजातियाम्ह	साखा – कच्चा
समण – श्रमण	सागर – समुद्र
समत्थ – समर्थ	सारणं – बाँलाक
सप्प – सर्प	सामिक – मालिक
समागत्वा – मूं वया	सयण्हकाल – सायन समय
समादिय – धारण याना	सालरुक्ख – सालया सिमा
समापज्जति – बाँलाक अभ्यास यात	सिक्खा – शिक्षा
समिज्झतु – सिद्ध जुइमा	सिप्प – शिल्प
समिज्झि – सिद्ध जुल	सिरि – श्री
समीप – लिक्क	सिरिगब्भ – श्री गर्भ
समुट्टपेसि – लगेयात	सिरिविभव – श्रीऐश्वर्य
समुदय – कारण	सिरिवड्ढनपुर – श्री बर्द्धनपुर
सम्पत्त – थ्यन	सिला – ल्वहं
सम्पापुणि – थ्यन	सिलातल – ल्वहं फाँत्
सम्बुद्ध – भगवान बुद्ध	सिस्स – शिष्य
सम्बोधि – चतुरार्यसत्य यात स्यूगु	सीघं – याकन
सम्म – मित्र	सीघेन – याकनं
सम्मसन्त – विचार यायूगु	सीत – ख्वाउंगु
सम्ममित्वा – विचार याना	सीस – छ्यों
सम्मा – बाँलाक	सुगन्ध – सुब्वास
समानन – सत्कार याना	सुणिंसु – तला (बहुवचन)
सम्मासम्बोधि – सम्यकसम्बोधि	सुत्वा – न्यना
सयति – च्वना च्वन	सुदस्सन – स्वेयइपुस्स च्वंगु

<p>ह  हत्थि – किशि  हत्थिपोतक – किशिया मचा  हरति – यंका च्वन  हसति – न्हिला च्वन  हिमवन्तु – हिमवन्त  हुत्वा – जुया  हेद्दा – क्वे  होति – जुया च्वन  होन्ति – जुयाच्वन (बहुवचन)</p>	
--	--



“पञ्जा नरान रतन”

# धम्मपदट्टकथा (पालि)

परियत्ति सद्धम्म कोविद प्रथम वर्ष

(कक्षा ढ, छैठौं पत्र)

धम्मपदट्टकथा (पालि) प्राप्ताङ्क ३५ अंक, १२ घण्टा



लेखक - डा. नथमल टाटिया

Dhamma.Digital

## १. यमकवग्गो

### १. चक्खुपालत्थेरवत्थु

१. “मनोपुब्बङ्गमा<sup>१</sup> धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।

मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा ।

ततो नं दुक्खमन्वेति, चक्कं व वहतो पद<sup>२</sup>न्ति ॥

अयं धम्मदेशना कथं भासिताति ? सावत्थियं । कं आरब्भाति ? चक्खुपालत्थेरं ।

सावत्थियं किर महासुवण्णो नाम कुटुम्बिको अहोसि अट्ठो महद्धनो महाभोगो अपुत्तको । सो एकदिवसं न्हानतित्थं न्हत्वा नत्वा आगच्छन्तो अन्तरामग्गे सम्पन्नपत्तसाखं एकं वनप्पतिं दिस्वा “अयं महेसक्खाय देवताय परिग्गहितो भविस्सती”ति तस्स हेट्ठाभागं सोधापेत्वा पाकारपरिक्खेपं कारापेत्वा वालुकं ओकिरापेत्वा धजपटाकं उस्सापेत्वा वनप्पतिं अलङ्कुरित्वा अञ्जलिं करित्वा “सचे पुत्तं वा धीतरं वा लभेय्यं, तुम्हाकं महासक्कारं कसिस्सामी”ति पत्थनं कत्वा पक्कामि ।

अथस्स न चिरस्सेव भरियाय कुच्छियं गब्भो पतिट्ठसि । सा<sup>३</sup> गब्भस्स पतिट्ठितभावं त्त्वा तस्स आरोचेसि । सो तस्सा गब्भस्स परिहारमदासि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि । तं नामग्गहणदिवसे सेट्ठि अत्तना पालितं वनप्पतिं निस्साय लद्धता तस्स पालेति नामं अकासि । सा अपरभागे अञ्जम्पि पुत्तं लभि । तस्स चूलपालेति नामं कत्वा इतरस्स महापालेति नामं अकासि । ते वयप्पत्ते घरबन्धनेन बन्धिंसु । अपरभागे मातापितरो कालमकंसु । सब्बम्पि विभवं इतरेयेव विचारिंसु ।

तस्मिं समये सत्था पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेनागन्त्वा अनाथपिण्डिकेन महासेट्ठिना चतुपण्णासकोटिधनं विस्सज्जेत्वा कारिते जेतवनमहाविहारे विहरति महाजनं सग्गमग्गे च मोक्खमग्गे च पतिट्ठापयमानो । तथागतो हि मातिपक्खतो असीतिया, पतिपक्खतो असीतियाति द्वेअसीतिजातिकुलसहस्सेहि कारिते निग्गोधमहाविहारे एकमेव वस्सावासं वसि, अनाथपिण्डिकेन कारिते जेतवनमहाविहारे एकून्वीसतिवस्सानि, विसाखाय सत्तवीसतिकोटिधनपरिच्चागेन कारिते पुब्बारामे छब्बस्सानीति द्विन्नं कुलानं गुणमहत्ततं पटिच्च सावत्थियं निस्साय पञ्चवीसतिवस्सानि वस्सावासं वसि । अनाठपिण्डिकोपि विसाखापि महाउपासिका निबद्धं दिवसस्स द्वे वारे तथागतस्स उपद्धानं गच्छन्ति, गच्छन्ता च “दहरसामणेरा नो हत्थे ओलोकेस्सन्ती”ति तुच्छहत्था न गतपुब्बा । पुरेभत्तं गच्छन्ता खादनीयभोजनीयदीनि<sup>४</sup> गहेत्वाव गच्छन्ति, पच्छाभत्तं गच्छन्ता पञ्च भेसज्जानि अट्ठ च पानानि । निवेसनेसु पन तेसं द्विन्नं भिक्खुसहस्सानं निच्चं पञ्चत्तासनानेव होन्ति । अन्नपानभेसज्जेसु यो यं इच्छति, तस्स तं यथिच्छितमेव सम्पज्जति । तेसु अनाथपिण्डिकेन एकदिवसम्पि सत्था पञ्चं न पुच्छितपुब्बो । सो किर “तथागतो बुद्धसुखुमालो खत्तियसुखुकालो, बहूपकारो मे, गहपती”ति मय्हं धम्मं देसेन्तो किलमेय्या”ति सत्थरि अधिमत्तसिनेहेन पञ्चं न पुच्छति । सत्था पन तस्मिं निसिन्नमत्तेयेव “अयं सेट्ठि मं अरक्खितव्वट्ठाने रक्खति । अहञ्चि कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि

असङ्गयेय्यानि अलङ्कृतपटियत्तं अत्तनो सीसं छिन्दित्वा अक्खीनि उप्पाटेत्वा हृदयमंसं उप्पाटेत्वा पाणसमं पुत्तदारं परिचचजित्वा पारमियो पूरेन्तो परेसं धम्मदेसनत्थमेव पूरेसिं । एसं मं अरक्खितव्वद्धाने रक्खती”ति एकं धम्मदेसनं कथेतियेव ।

तदा सावत्थियं सत्तं मनुस्सकोटियो वसन्ति । तेषु सत्थु धम्मकथं सुत्वा पञ्चकोटिमत्ता मनुस्सा अरियंसावका जाता, द्वेकाटिमत्ता मनुस्सा पुथुज्जना । तेषे अरियसावकानं द्वेयेव किच्चानि अहेसुं – पुरेभत्तं दानं देन्ति, पच्छाभत्तं गन्धमालदिहत्था वत्थभेसज्जपानकादीनि गाहापेत्वा धम्मस्सवनत्थाय गच्छन्ति । अथेकदिवसं महापालो अरियसावके गन्धकालादिहत्थे<sup>३</sup> विहारं गच्छन्ते दिस्वा “अयं महाजनो कुहिं गच्छती”ति पुच्छित्वा “धम्मस्सवनाया”ति सुत्वा “अहम्पि गमिस्सामी”ति गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा परिसपरियन्ते निसीदि ।

बुद्धा च नाम धम्मं देसेन्ता सरणसीलपब्बज्जादीनं उपनिस्सयं ओलोकेत्वा अज्झासयवसेन धम्मं देसेन्ति, तस्मा तं दिवसं सत्था तस्स उपनिस्सयं ओलोकेत्वा धम्मं देसेन्तो अनुपुब्बिकथं कथेसि । सेय्यथिदं— दानकथं, सीलकथं, सग्गकथं, कामानं आदीनवं, ओकारं संकिलेसं, नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि । तं सुत्वा महापालो कुटुम्बिको चिन्तेसि— “परलोकं गच्छन्तं पुत्तधीतरो वा भातरो वा भोगा वा नानुगच्छन्ति, सरीरम्पि अत्तना सद्धिं न गच्छति, किं मे घरावासेन पब्बजिस्सामी”ति । सो देसनापरियोसाने सत्थारं उपसङ्गमित्वा पब्बज्जं याचि । अथ नं सत्था— “अत्थि ते कोचि आपुच्छितव्वयुत्तको जाती”ति आह । “अनिट्ठभाता मे अत्थि, भन्ते”ति । “तेन हि तं आपुच्छाही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा सत्थारं वन्दित्वा गेहं गन्त्वा कनिट्ठं पक्कोसापेत्वा— “तात, यं मय्हं इमस्मिं गेहे सविञ्जाणकम्पि अविञ्जाणकम्पि धनं किञ्चि अत्थि, सब्बं तं तव भारो, पटिपज्जाहि न”न्ति । “तुम्हे पन किं करिस्सथा”ति आह । “अहं सत्थु सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति । “किं कथेसि भातिक, त्वं मे मातरि मताय माता विय, पितरि मते पिता विय लद्धो, गेहे ते महाविभवो, सक्का गेहं अज्झावसन्तेहेव पुञ्जानि कातुं<sup>१</sup>, मा एवं करित्था”ति । “तात, अहं सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा घरावासे वसितुं न सक्कोमि । सत्थारा हि अतिसण्हसुखुमं तिलक्खणं आरोपेत्वा आदिमज्झपरियोसानकल्याणो धम्मो देसितो, न सक्का सो अगारमज्झे वसन्तेन पूरेतुं, पब्बजिस्सामि, ताता”ति । “भातिक, तरुणायेव तावत्थ, महल्लककाले पब्बजिस्सथा”ति । “तात, महल्लकस्स हि अत्तनो हत्थपादापि अनस्सवा होन्ति, न अत्तनो वसे वत्तन्ति, किमङ्गं पन जातका, स्वाहं तव कथं न करोमि, समणपटिपत्तियेव पूरेस्सामि” ।

“जराजज्जरिता होन्ति, हत्थपादा अनस्सवा ।

यस्स सो विहतत्थामो, कथं धम्मं चरिस्सति” ॥—

पब्बजिस्सामेवाहं, ताताति तस्स विरवन्तस्सेव सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पब्बज्जं याचित्वा लद्धपब्बज्जूपसम्पदो आचरियुपज्झायानं सन्तिके पञ्च वस्सानि वसित्वा वुड्ढवस्सो पवारेत्वा सत्थारमुपसङ्गमित वन्दित्वा पुच्छि— “भन्ते, इमस्मिं सासने कति धुरानी”ति ? “गन्थधुरं, विपस्सनाधुरन्ति द्वेयेव धुरानि भिक्खू”ति । “कतमं पन, भन्ते, गन्थधुरं, कतमं विपस्सनाधुर”न्ति ? “अत्तनो पञ्जानुरूपेण एकं वा द्वे वा निकाये सकलं वा पन तेपिटकं बुद्धवचनं उग्गण्हित्वा तस्स धारणं, कथनं, वाचनन्ति<sup>२</sup> इदं गन्थधुरं नाम, सल्लहुकवृत्तिनो पन पन्तसेनासनाभिरतस्स अत्तभावे

खयवयं पट्टपेत्वा सातच्चकिरियवसेन विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तगगहणन्ति इदं विपस्सनाधुरं नामा”ति । “भन्ते, अहं महल्लककाले पब्बजितो गन्धधुरं पूरेतुं न सक्खिस्सामि, विपस्सनाधुरं पन पूरेस्सामि, कम्मट्ठानं मे कथेथा”ति । अथस्स सत्थ याव अरहत्तं कम्मट्ठानं कथेसि ।

सो सत्थारं वन्दित्वा अत्तना सहगामिनो भिक्खू परियेसन्तो सट्ठि भिक्खू लभित्वा तेहि सट्ठिं निक्खमित्वा वीसयोजनसतमग्गं गन्त्वा एकं महन्तं पच्चन्तगामं पत्वा तत्थ सपरिवारो पिण्डाय पाविसि । मनुस्सा वत्तसम्पन्ने भिक्खू दिस्वाव पसन्नचित्ता आसनानि पञ्जापेत्वा निसीदापेत्वा पणीतेनाहारेण परिविसित्वा, “भन्ते, कुहिं अय्या गच्छन्ती”ति पुच्छित्वा “यथाफासुकट्ठानं उपासका”ति वुत्ते पण्डिता मनुस्सा “वस्सावासं सेनासनं परियेसन्ति भदन्ता”ति ब्रत्वा, “भन्ते, सचे अय्या इमं तेमासं इध वसेय्यु, मयं सरणेसु पतिट्ठाय सीलानि गण्हेय्यामा”ति आहंसु । तेपि “मयं इमानि कुलानि निस्साय भवनिस्सरणं करिस्सामा”ति अधिवासेसुं ।

मनुस्सा तेसं पटिञ्चं गहेत्वा विहारं पटिजग्गित्वा रत्तिट्ठानदिवाट्ठानानि सम्पादेत्वा अदंसु । ते निवद्धं तमेव गामं पिण्डाय पविसन्ति । अथं ने एको वेज्जो उपसङ्गमित्वा, “भन्ते, बहून् वसनट्ठाने अफासुकम्पि नाम होति, तस्मिं उपपन्ने मय्हं कथेय्याथ, भेसज्जं करिस्सामी”ति पवारिसि । थेरो वस्सूपनायिकदिवसे ते भिक्खू आमन्तेत्वा पुच्छि, “आवुसो<sup>1</sup>, इमं तेमासं कतिहि इरियापथेहि वीतिनामेस्सथा”ति ? “चतूहि, भन्ते”ति । “किं पनेतं, आवुसो, पतिरूपं, ननु अप्पमत्तेहि भवितब्बं” ? “मय्हि धरमानकस्स बुद्धस्स सन्तिका कम्मट्ठानं गहेत्वा आगता, बुद्धा च नाम न सक्का पमादेन आराधेतुं, कल्याणज्झासयेन ते वो आराधेतब्बा । पमत्तस्स च नाम चत्तारो अपाया सकगेहसदिसा, अप्पमत्ता होथावुसो”ति । “किं तुम्हे पन, भन्ते”ति ? “अहं तीहि इरियापथेहि वीतिनामेस्सामि, पिट्ठिं न पसारिस्सामि, आवुसो”ति । “साधु, भन्ते, अप्पमत्ता होथा”ति ।

अथ थेरस्स निदं अनोक्कमन्तस्स पठममासे अतिक्कन्ते मज्झिममासे सम्पत्ते अक्खिरोगो उपपज्जि । छिद्दघटतो उदकधारा विय अक्खीहि अस्सुधारा पग्घरन्ति । सो सब्बरत्तिं समणधम्मं कत्वा अरुणुग्गमने गब्भं पविसित्वा निसीदि । भिक्खू भिक्खाचारवेलाय थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा, “भिक्खाचारवेला, भन्ते”ति आहंसु । “तेन हि, आवुसो, गण्हथ पत्तचीवर”न्ति । अत्तनो पत्तचीवरं गाहापेत्वा निक्खमि । भिक्खु तस्स अक्खीहि अस्सूनि पग्घरन्ते दिस्वा, “किमेतं, भन्ते”ति पुच्छंसु । “अक्खीनि मे, आवुसो, वाता विज्झन्ती”ति । “ननु, भन्ते, वेज्जेन पवारितम्हा, तस्स कथेमा”ति । “साधावुसो”ति<sup>2</sup> ते वेज्जस्स कथयिंसु । सो तेलं पचित्वा पेसेसि । थेरो नासाय तेलं आसिञ्चन्तो निसिन्नकोव आसिञ्चित्वा अन्तोगामं पाविसि । वेज्जो तं दिस्वा आह— “भन्ते, अय्यस्स किर अक्खीनि वातो विज्झती”ति ? “आम, उपासका”ति । “भन्ते, मया तेलं पचित्वा पेसितं, नासाय वो तेलं आसित्त”न्ति ? “आम, उपासका”ति । “इदानि कीदिस”न्ति ? “रुज्जतेव उपासका”ति । वेज्जो “मया एकवारिनेव वूपसमनसमत्थं तेलं पहितं, किं नु खो रोगो न वूपसन्तो”ति चिन्तेत्वा, “भन्ते, निसीदित्वा वो तेलं आसित्तं, निपज्जित्वा”ति पुच्छि । थेरो तुण्ही अहोसि, पुनप्पुनं पुच्छियमानोपि न कथेसि । सो “विहारं गन्त्वा थेरस्स वसनट्ठानं ओलोकेस्सामी”ति चिन्तेत्वा— “तेन हि, भन्ते, गच्छथा”ति थेरं विस्सज्जेत्वा विहारं गन्त्वा थेरस्स वसनट्ठानं ओलोकेन्तो चङ्गमननिसीदनट्ठानमेव दिस्वा सयनट्ठानं अदिस्वा, “भन्ते, निसिन्नेहि वो आसित्तं, निपन्नेही”ति पुच्छि । थेरो तुण्ही अहोसि । “मा, भन्ते, एवं करित्थ, समणधम्मो नाम सरीरं यापेन्तेन सक्का कातुं, निपज्जित्वा आसिञ्चथा”ति पुनप्पुनं याचि ।

“गच्छ त्वं तावावुसो, मन्तेत्वा जानिस्सामी”ति वेज्जं उय्योजेसि । थेरस्स च तत्थ नेव ज्ञाती, न सालोहिता अत्थि, तेन सद्धिं मन्तेय्य ? करजकायेन पन सद्धिं मन्तेन्तो<sup>१</sup> “वदेहि ताव, आवुसो पालित, त्वं किं अक्खीनि ओलोकेस्ससि, उदाहु बुद्धसासनं ? अनमतग्गस्मिहि संसारवट्ठे तव अक्खिकाणस्स गणना नाम नत्थि, अनेकानि पन बुद्धसतानि बुद्धसहस्सानि अतीतानि । तेसु ते एकबुद्धोपि न परिचिण्णो, इदानि इमं अन्तोवस्सं तयो मासे न निपज्जिस्सामीति तेमासं निबद्धवीरियं करिस्सामि । तस्मा ते चक्खूनि नस्सन्तु वा भिज्जन्तु वा, बुद्धसासानमेव धारेहि, मा चक्खूनी”ति भूतकायं ओवदन्तो इमा गाथायो अभसि—

“चक्खूनि हायन्तु ममायितानि,

सोतानि हायन्तु तथेव कायो ।

सब्बम्पिदं हायतु देहनिस्सितं,

किं कारणा पालित त्वं पमज्जसि ॥

“चक्खूनि जीरन्तु ममायितानि,

सोतानि जीरन्तु तथेव कायो ।

सब्बपिम्दं जीरतु देहनिस्सितं,

किं कारणा पालित त्वं पमज्जसि ॥

“चक्खूनि भिज्जन्तु ममायितानि,

सोतानि भिज्जन्तु तथेव कायो ।

सब्बम्पिदं भिज्जतु देहनिस्सितं,

किं कारणा पालित त्वं पमज्जसी”ति ॥

एवं<sup>१</sup> तीहि गाथाहि अत्तनो ओवादं दत्वा निसिन्नकोव नत्थुकम्मं कत्वा गामं पिण्डाय पाविसि । वेज्जो तं दिस्वा “किं, भन्ते, नत्थुकम्मं कत”न्ति पुच्छि । “आम, उपासका”ति । “कीदिसं, भन्ते”ति ? “रुज्जतेव उपासका”ति । “निसीदित्वा वोप, भन्ते, नत्थुकम्मं कतं, निपज्जित्वा”ति । थेरो तुण्ही अहोसि, पुनप्पुनं पुच्छियमानोपि न किञ्चि कथेसि । अथ नं वेज्जो, “भन्ते, तुम्हे सप्पायं न करोथ, अज्जतो पट्टाय ‘असुकेन मे तेलं पक्क’न्ति मा वदित्थ, अहम्पि ‘मया वो तेलं पक्क’न्ति न

वक्खामी”ति आह । सो वेज्जेन पच्चक्खातो विहारं गत्त्वा त्वं वेज्जेनापि पच्चक्खातोसि, इरियापथं मा विस्सज्जि समणाति ।

“पटिक्खित्तो तिकिच्छाय, वेज्जेनापि विवज्जितो ।

नियतो मच्चुराजस्स, किं पालित पमज्जसी”ति ॥—

इमाय गाथाय अत्तानं ओवदित्वा समणधम्मं अकासि । अथस्स मज्झिमयामे अतिक्कन्ते अपुब्बं अचरिमं अक्खीनि चैव किलेसा च भिज्जिंसु । सो सुक्खविपस्सको अरहा हुत्वा गम्भं पविसित्वा निसीदि ।

भिक्षू भिक्षाचारवेलाय आगत्त्वा “भिक्षाचारकालो, भन्ते”ति आहंसु । “कालो, आवुसो”ति ? “आम, भन्ते”ति । “तेन हि गच्छथा”ति । “किं तुम्हे पन, भन्ते”ति ? “अक्खीनि मे, आवुसो, परिहीनानी”ति । ते तस्स अक्खीनि ओलोकेत्वा अस्सुपुण्णनेत्ता हुत्वा, “भन्ते, मा चिन्तयित्थ, मयं<sup>३</sup> वो पटिजग्गिस्सामा”ति थेरं समस्सासेत्वा कत्तब्बयुत्तकं वत्तपपिटवत्तं कत्वा गामं पिण्डाय पविसिंसु । मनुस्सा थेरं अदिस्वा, “भन्ते, अम्हाकं अय्यो कुहि”न्ति पुच्छित्वा तं पवत्तिं सुत्वा यागुं पेसेत्वा सयं पिण्डपातमादाय गत्त्वा थेरं वन्दित्वा पादमूले परिवत्तमाना रोदित्वा, “भन्ते, मयं वो पटिजग्गिस्साम, तुम्हे मा चिन्तयित्था”ति समस्सासेत्वा पक्कमिंसु ।

ततो पट्टाय निबद्धं यागुभत्तं विहारमेव पेसेन्ति । थेरोपि इतरे सट्ठि भिक्षू निरन्तरं ओवदति । ते तस्सोवादे ठत्वा उपकट्टाय पवारणाय सब्बेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिंसु । ते वुड्डवस्सा च पन सत्थारं दट्टुकामा हुत्वा थेरमाहंसु, “भन्ते, सत्थारं दट्टुकामम्हा”ति । थेरो तेसं वचनं सुत्वा चिन्तेसि— “अहं दुब्बलो, अन्तरामगो च अमनुस्सपरिग्गहिता अटवी अत्थि, मयि एतेहि सट्ठिं गच्छन्ते सब्बे किलमिस्सन्ति, भिक्षमिपि लभितुं न सक्खिस्सन्ति, इमे पुरेतरमेव पेसेस्सामी”ति । अथ ने आह— “आवुसो, तुम्हे पुरतो गच्छथा”ति । “तुम्हे पन भन्ते”ति ? “अहं दुब्बलो, अन्तरामगो च अमनुस्सपरिग्गहिता अटवी अत्थि, मयि तुम्हेहि सट्ठिं गच्छन्ते सब्बे किलमिस्थ, तुम्हे पुरतो गच्छथा”ति । “मा, भन्ते, एवं करित्थ, मयं तुम्हेकि सट्ठियेव गमिस्सामा”ति । “मा वो, आवुसो, एवं रुच्चित्थ, एवं सन्ते मय्हं अफासुकं भविस्सति, मय्हं कनिट्ठो पन तुम्हे दिस्वा पुच्छिस्सति, अथस्स मम चक्खून<sup>४</sup> परिहीनभावं आरोचेय्याथ, सो मय्हं सन्तिकं कञ्चिदेव पहिणिस्सति, तेन सट्ठिं आगच्छिस्सामि, तुम्हे मम वंचनेन दसवलञ्च असीतिमहाथेरे च वन्दथा”ति ते उय्योजेसि ।

ते थेरं खमापेत्वा अन्तोगामं पविसिंसु । मनुस्सा ते दिस्वा निसीदापेत्वा भिक्षं दत्वा “किं, भन्ते, अय्यानं गमनाकारो पञ्जायती”ति ? “आम, उपासका सत्थारं दट्टुकामम्हा”ति । ते पुनप्पुनं याचित्वा तेसं गमनच्छन्दमेव त्त्वा अनुगत्त्वा परिदेवित्वा निवत्तिंसु । तेपि अनुपुब्बेन जेतवनं गत्त्वा सत्थारञ्च असीतिमहाथेरे च थेरस्स वचनेन वन्दित्वा पुनदिवसे यत्थ थेरस्स कनिट्ठो वसति, तं वीथिं पिण्डाय पविसिंसु । कुटुम्बको ते सञ्जानित्वा निसीदापेत्वा कतपटिसन्थारो “भातिकत्थेरो मे, भन्ते, कुहि”न्ति पुच्छि । अथस्स ते तं पवत्तिं आरोचेसुं । सो तं सुत्वाव तेसं पादमूले परिवत्तेन्तो रोदित्वा पुच्छि— “इदानि, भन्ते, किं कातव्व”न्ति ? “थेरो इतो कस्सचि आगमनं पच्चासीसति, तस्स गतकाले तेन सट्ठिं आगमिस्सती”ति । “अयं मे, भन्ते, भागिनेय्यो पालितो नाम, एतं पेसेथा”ति । “एवं पेसेतुं

न सकका, मग्गे परिपन्थो अत्थि, तं पब्बाजेत्वा पेसेतुं वट्ठी”ति । “एवं कत्वा पेसेथ, भन्ते”ति । अथ नं पब्बाजेत्वा अड्डुमासमत्तं पत्तचीवरग्गहणादीनि सिक्खापेत्वा मग्गं आचिक्खत्वा पहिणंसु ।

सो अनुपुब्बेन नं गामं पत्वा गामद्वारे एकं महल्लकं दिस्वा, “इमं गामं निस्साय कोचि आरञ्जको विहारो अत्थी”ति पुच्छि । “अत्थि, भन्ते”ति । “को नाम तत्थ वसती”ति ? “पालितत्थेरो नाम, भन्ते”ति । “मग्गं मे आचिक्खथा”ति । “कोचि त्वं, भन्ते”ति ? “थेरस्स भागिनेय्योम्ही”ति । अथ नं गहेत्वा विहारं नेसि । सो थरं वन्दित्वा अड्डुमासमत्तं वत्तपटिवत्तं कत्वा थेरं सम्मा पटिजग्गित्वा, “भन्ते, मातुलकुटुम्बिको मे तुम्हाकं आगमनं पच्चासीसति, एथ, गच्छामा”ति आह । “तेन हि इमं मे यट्ठिकोटिं गण्हाही”ति । सो यट्ठिकोटिं गहेत्वा थेरेन सद्धिं अन्तोगामं पाविसि । मनुस्सा थेरं निसीदापेत्वा “किं, भन्ते, गमनाकारो वो पञ्जायती”ति पुच्छंसु । “आम, उपासका, गत्वा सत्थारं वन्दिस्सामी”ति । ते नानप्पकारेण याचित्वा अलभन्ता थेरं उय्योजेत्वा उपड्डुपथं गत्वा रोदित्वा निवत्तंसु । सामणेरो थेरं यट्ठिकोटिया आदाय गच्छन्तो अन्तरामग्गे अटवियं कट्टनगरं नाम थेरेण उपनिस्साय वुट्टुपुब्बं गामं सम्पापुणि, सो गामतो निक्खमित्वा अरञ्जे गीतं गायित्वा दारूनि उद्धरन्तिया एकिस्सा इत्थिया गीतसद्धं सुत्वा सरे निमित्तं गण्हि । इत्थिसद्धो विय हि अञ्जो सद्धो पुरिसानं सकलसरीरं फरित्वा ठातुं समत्थो नाम नत्थि तेनाह भग्वा—

“नाहं, भिक्खवे, अञ्जं एकसद्धम्पि समनुपस्सामि, यं एवं पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठति, यथयिदं, भिक्खवे, इत्थिसद्धो”ति (अ. नि. १.१.२)

सामणेरो तत्थ निमित्तं गहेत्वा यट्ठिकोटिं विस्सज्जेत्वा “तिट्ठथ ताव, भन्ते, किच्चं मे अत्थी”ति तस्सा सन्तिकं गतो । सा तं दिस्वा तुण्ही अहोसि । सो ताय सद्धिं सीलविपत्तिं पापुणि । थेरो चिन्तेसि— “इदानेव एको गीतसद्धो सुय्यित्थ । सो च खो इत्थिया सद्धो छिज्जि, सामणेरोपि चिरायति, सो ताय सद्धिं सीलविपत्तिं पत्तो भविस्सती”ति । सोपि अत्तनो किच्चं निट्ठापेत्वा आगन्त्वा “गच्छाम, भन्ते”ति आह । अथ नं थेरो पुच्छि— “पापोजातोसि सामणेरा”ति । सो तुण्ही हुत्वा थेरेण पुनप्पनं पुट्ठोपि न किञ्चि कथेसि । अथ नं थेरो आह— “तादिसेन पापेण मम यट्ठिकोटिग्गहणकिच्चं नत्थी”ति । सो संवेगप्पत्तो कासायीन अपनेत्वा गिहिनियामेण परिदहित्वा, “भन्ते, अहं पुब्बे सामणेरो, इदानि पनम्हि गिही जातो, पब्बजन्तोपि च स्वाहं न सद्धाय पब्बजितो, मग्गपरिपन्थभयेण पब्बजितो, एथ गच्छामा”ति आह । “आवुसो, गिहिपापोपि समणपापोपि पापोयेव, त्वं समणभावे ठत्वापि सीलमत्तं पूरेतुं नासक्खि, गिही हुत्वा किं नाम कल्याणं करिस्ससि, तादिसेन पापेण मम यट्ठिकोटिग्गहणकिच्चं नत्थी”ति आह । “भन्ते, अमनुस्सुपद्धवो मग्गो, तुम्हे च अन्धा अपरिणायका, कथं इध वसिस्सथा”ति ? अथ नं थेरो, “आवुसो, त्वं मा एवं चिन्तयि, इधेव मे निपज्जित्वा मरन्तस्सापि अपरापरं परिवत्तन्तस्सापि तथा सद्धिं गमनं नाम नत्थी”ति वत्वा इमा गाथा अभासि—

“हन्दाहं हतचक्खुस्मि, कन्तारद्धानमागतो ।

सेय्यमानो न गच्छामि, नत्थि बाले सहायता ॥

“हन्दाही<sup>१</sup> हतचक्खुस्मि, कन्तारद्वानमागतो ।

मरिस्सामि नो गमिस्सामि, नत्थि बाले सहायता”ति ॥

तं सुत्वा इतरो संवेगजातो “भारियं वत मे साहसिकं अननुच्छविकं कम्मं कत”न्ति वाहा पग्गय्ह कन्दन्तो वनसण्डं पक्खन्दित्वा तथा पक्कन्तोव अहोसि । थेरस्सापि सीलतेजेन सट्ठियोजनायामं पञ्जासयोजनवित्थतं पन्नरसयोजनबहलं जयसुमनपुप्फवण्णं निसीदनुद्वहनकालेसु ओनमनुन्नमनपकतिकं सक्कस्स देवरञ्जो पण्डुकम्बलसिलासनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को “को नु खो मं ठाना चावेतुकामो”ति ओलोकेन्तो दिब्बेन चक्खुना थेरं अद्दस । तेनाहु पोराणा—

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, दिब्बचक्खुं विसोधयि ।

पापगरही अयं पालो, आजीवं परिसोधयि ॥

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, दिब्बचक्खुं विसोधयि ।

धम्मगरुको अयं पालो, निसिन्नो सासने रतो”ति ॥

अथस्स एतदहोसि— “सचाहं एवरूपस्स पापगरहिनो धम्मगरुक्कस्स अय्यस्स सन्तकं न गमिस्सामि, मुद्धा मे सत्तधा फलेय्य, गमिस्सामि तस्स सन्तिक”न्ति । ततो—

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, देवरज्जसिरिन्धरो ।

तङ्गणेन आगन्त्वान, चक्खुपालमुपागमि” ॥—

उपगन्त्वा<sup>२</sup> च पन थेरस्स अविदूरे पदसद्दमकासि । अथ नं थेरो पुच्छि— “को एसो”ति ? “अहं, भन्ते, अद्धिको”ति । “कुहिं यासि उपासका”ति ? “सावत्थिवं, भन्ते”ति । “याहि, आवुसो”ति । “अय्यो पन, भन्ते, कुहिं गमिस्सती”ति ? “अहम्पि तत्थेव गमिस्सामी”ति । “तेन हि एकतोव गच्छाम, भन्ते”ति । “अहं, आवुसो, दुब्बलो, मया सद्धिं गच्छन्तस्स तव पपञ्चो भविस्सती”ति । “मय्हं अच्चायिकं नत्थि, अहम्पि अय्येन सद्धिं गच्छन्तो दससु पुञ्जकिरियवत्थूसु एकं लभिस्सामि, एकतोव गच्छाम, भन्ते”ति । थेरो “एसो सप्पुरिसो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा— “तेन हि सद्धिं गमिस्सामि, यट्ठिकोटिं गण्ह उपासका”ति आह । सक्को तथा कत्वा पथविं सद्धिपन्तो सायन्हसमये जेतवनं सम्पापेसि । थेरो सद्धिपणवादिसद्दं सुत्वा “कत्थेसो सद्दो”ति पुच्छि । “सावत्थियं भन्ते”ति ? “पुब्बे मयं गमनकाले चिरेन गमिम्हा”ति । “अहं उजुमग्गं जानामि, भन्ते”ति । तस्मिं खणे थेरो “नायं मनुस्सो, देवता भविस्सती”ति सल्लक्खेसि ।

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, देवरज्जसिरिन्धरो ।

सद्धिपित्वान तं मग्गं, खिप्पं सावत्थिमागमी”ति ॥

सो थेरं नेत्वा थेरस्सेवत्थाय कनिट्टकुटुम्बिकेन कारित<sup>१</sup> पण्णसालं नेत्वा फलके निसोदापेत्वा पियसहायकवण्णेन तस्स सन्तिकं गत्वा, “सम्म, चूलपाला”ति पक्कोसि । “किं, सम्मा”ति ? “थेरस्सागतभावं जानासी”ति ? “न जानामि, किं पन थेरो आगतो”ति ? “आम, सम्म, इदानि अहं विहारं गत्वा थेरं तथा कारितपण्णसालाय निसिन्नकं दिस्वा आगतोम्ही”ति वत्वा पक्कामि । कुटुम्बिकोपि विहारं गत्वा थेरं दिस्वा पादमूले परिवत्तन्तो रोदित्वा “इदं दिस्वा अहं, भन्ते, तुम्हाकं पब्बजितुं नादासि”न्तिआदीनि वत्वा द्वे दासदारके भुजिस्से कत्वा थेरस्स सन्तिके पब्बाजेत्वा “अन्तोगामतो यागुभत्तादीनि आहरित्वा थेरं उपट्टहथ”ति पटियादेसि । सामणेरा वत्तपटिवत्तं कत्वा थेरं उपट्टहिंसु ।

अथेकदिवसं दिसावासिनो भिक्खू “सत्थारं पस्सिस्सामा”ति जेतवनं आगन्त्वा तथागतं वन्दित्वा असीतिमहाथेरे च, वन्दित्वा विहारचारिकं चरन्ता चक्खुपालत्थेरस्स वसनट्टानं पत्वा “इदम्पि पस्सिस्सामा”ति सायं तदभिमुखा अहेसुं । तस्मिं खणे महामेघो उट्टहि । ते “इदानि अतिसायन्हो, मेघो च उट्टितो, पातोव गत्वा पस्सिस्सामा”ति निवत्तिंसु । देवो पठमयामं वस्सित्वा मज्झिमयामे विगतो । थेरो आरद्धवीरियो आचिण्णचङ्गमनो, तस्मा पच्छिमयामे चङ्गमनं ओतरि । तदा च पन नववुट्ठाय भूमिया बहू इन्द्रगोपका<sup>२</sup> उट्टहिंसु । ते थेरे चङ्गमन्ते येभुय्येन विपज्जिंसु । अन्तेवासिका थेरस्स चङ्गमनट्टानं कालस्सेव न सम्मज्जिंसु । इतरे भिक्खू “थेरस्स वसनट्टानं पस्सिस्सामा”ति आगन्त्वा चङ्गमने मतपाणके दिस्वा “को इमस्मिं चङ्गमती”ति पुच्छंसु । “अम्हाकं उपज्झायो, भन्ते”ति । ते उज्झायिंसु “पस्सथावुसो, समणस्स कम्मं, सचक्खुककाले निपज्जित्वा निदायन्तो किञ्चि अकत्वा इदानि चक्खुविकलकाले ‘चङ्गमामी’ति एत्तके पाणके मारेसि ‘अत्थं करिस्सामी’ति अनत्थं करोती”ति ।

अथ खो ते गत्वा तथागतस्स आरोचेसुं, “भन्ते, चक्खुपालत्थेरो ‘चङ्गमामी’ति बहू पाणके मारेसी”ति । “किं पन सो तुम्हेहि मारेन्तो दिट्ठो”ति ? “न दिट्ठो, भन्ते”ति । “यथेव तुम्हे तं न पस्सथ, तथेव सोपि ते पाणे न पस्सति । खीणासवानं मरणचेतना नाम नत्थि, भिक्खवे”ति । “भन्ते, अरहत्तस्स उपनिस्सये सति कस्मा अन्धो जातो”ति ? “अत्तनो कतकम्मवसेन, भिक्खवे”ति । “किं पन, भन्ते, तेन कत”न्ति ? तेन हि, भिक्खवे, सुणाय—

अतीते वाराणसियं कासिरञ्जे रज्जं कारेन्ते एको वेज्जो गामनिगमेसु चरित्वा वेज्जकम्मं करोन्तो एकं चक्खुदुब्बलं इत्थिं दिस्वा पुच्छ— “किं ते अफासुक”न्ति “अक्खीहि न पस्सामी”ति । “भेसज्जं ते करिस्सामी”ति ? “करोहि, सामी”ति । “किं मे दस्ससी”ति ? “सचे मे अक्खीनि पाकतिकानि कातुं सक्खिस्ससि, अहं ते सद्धिं पुत्तधीताहि दासी भविस्सामी”ति । सो “साधू”ति भेसज्जं संविदहि, एकभेसज्जेनेव अक्खीनि पाकतिकानि अहेसुं । सा<sup>१</sup> चिन्तेसि— “अहमेतस्स सपुत्तधीता दासी भविस्सामी”ति पटिजानिं, “न खो पन मं सण्हेन सम्माचारेण समुदाचरिस्सति, चञ्चेस्सामि न”न्ति । सा वेज्जेनागन्त्वा “कीदिसं, भद्दे”ति पुट्ठा “पुब्बे मे अक्खीनि थोकं रुज्जिंसु, इदानि पन अतिरेकतरं रुज्जन्ती”ति आह । वेज्जो “अयं मं वञ्चेत्वा किञ्चि अदातुकामा, न मे एताय दिन्नाय भतिया अत्थो, इदानेव नं अन्धं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गेहं गत्वा भरियाय एतमत्थं आचिक्ख । सा तुण्ही अहोसि । सो एकं भेसज्जं योजेत्वा तस्सा सन्तिकं गत्वा “भद्दे, इमं भेसज्जं अञ्जेही”ति अञ्जापेसि । अथस्सा द्वे अक्खीनि दीपसिखा विय विज्झायिंसु । सो वेज्जो चक्खुपालो अहोसि ।

भिक्षवे, तदा मम पुत्तेन, कतकम्मं पच्छतो पच्छतो अनुबन्धि । पापकम्मञ्चि नामेतं धुरं वहतो बलिबद्दस्स पदं चक्कं विय अनुगच्छतीति इदं वत्थुं कथेत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा पतिट्ठापितमत्तिकं सासनं राजमुद्दाय लच्छन्तो विय धम्मराजा इमं गाथमाह—

१. “मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।

मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा ।

ततो नं दुक्खमन्वेति, चक्कं वहतो पद”न्ति ॥

तत्थ मनोति कामावचरकुसलादिभेदं सब्बम्पि चतुभूमिकचित्तं । इमस्मिं पन पदे तदा तस्स वेज्जस्स उप्पन्नचित्तवसेन नियमित्तमानं ववत्थापियमानं<sup>१</sup> परिच्छिज्जियमानं दोमनस्ससहगतं पटिघसम्पयुत्तचित्तमेव लब्धति । पुब्बङ्गमाति तेन पठमगामिना हुत्वा समन्नागता । धम्माति गुणदेसनापरियत्तिनिस्सत्तनिज्जीववसेन चत्तारो धम्मा नाम । तेसु—

“न हि धम्मो अधम्मो च, उभो समविपाकिनो ।

अधम्मो निरयं नेति, धम्मो पापेति सुगति”न्ति ॥

(थेरगा. ३०४; जा. १.१५.३८६)—

अयं गुणधम्मो नाम । “धम्मं वो, भिक्षवे, देसेस्सामि आदिकल्याण”न्ति (म.नि. ३.४२०) अयं देशनाधम्मो नाम । “इध पन, भिक्षवे, एकच्चे कुलपुत्ता धम्मं परियापुणन्ति सुत्तं गेय्य”न्ति (म. नि. १.२३९) अयं परियत्तिधम्मो नाम । “तस्मिं खो पन समये धम्मा होन्ति, खन्धा होन्ती”ति (ध. स. १२१) अयं निस्सत्तधम्मो नाम, निज्जीवधम्मोतिपि एसो एव । तेसु इमस्मिं ठाने निस्सत्तनिज्जीवधम्मो अधिप्पेतो । सो अत्थतो तयो अरूपिनो खन्धा वेदनाक्खन्धो सञ्जाक्खन्धो सङ्गारक्खन्धोति । एते हि मनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा नाम ।

कथं पनेतेहि सद्धिं एकवत्थुको एकारम्मणो अपुब्बं अचरिमं एकक्खणे उप्पज्जमानो मनो पुब्बङ्गमो नाम होतीति ? उप्पापच्चयट्ठेन । यथा हि बहूसु एकतो गामघातादीनि कम्मनि करोन्तेसु “को एतेसं पुब्बङ्गमो”ति वुत्ते यो नेसं पच्चयो होति, यं निस्साय ते तं कम्मं करोन्ति, सो दत्तो वा मित्तो वा तेसं पुब्बङ्गमोति वुच्चति, एवंसम्पदमिदं<sup>२</sup> वेदितव्वं । इति उप्पादपच्चयट्ठेन मनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा । न हि ते मने अनुप्पज्जन्ते उप्पज्जितुं सक्कोन्ति, मनो पन एकच्चेसु चेतसिकेसु अनुपज्जन्तेसुपि उप्पज्जितियेव । अधिपतिवसेन पन मनो सेट्ठो एतेसन्ति मनोसेट्ठो । यथा हि चोरादीनं चोरजेट्ठकादयो अधिपतिनो सेट्ठा । तथा तेसम्पि मनो अधिपति मनोव सेट्ठा । यथा पन दारुआदीहि निष्फन्नानि तानि तानि भण्डानि दारुमयादीनि नाम होन्ति, तथा तेपि मनतो निष्फन्नत्ता मनोमया नाम ।

पदुट्ठेनाति आगन्तुकेहि अभिज्झादीहि दोसेहि पदुट्ठेन । पकतिमनो हि भवङ्गचित्तं, तं अपदुट्ठं । यथा हि पसन्नं उदकं आगन्तुकेहि नीलादीहि उपक्किलट्ठं नीलोदकादिभेदं होति, न च नवं उदकं, नापि

पुरिमं पसन्नउदकमेव, तथा तम्पि आगन्तुकेहि अभिज्झादीहि दोसेहि पदुट्ठं होति, न च नवं चित्तं, नापि पुरिमं भवङ्गचित्तमेव, तेनाह भगवा- “पभस्सरमिदं, भिक्खवे, चित्तं, तच्च खो आगन्तुकेहि उपक्किलेसेहि अपक्किलिट्ठं”न्ति (अ.नि. १.१.४९) । एवं मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा सो भासमानो चतुब्बिधं वचीदुच्चरितमेव भासति, करोन्तो तिविधं कायदुच्चरितमेव करोति, अभासन्तो ताय अभिज्झादीहि पदुट्ठमानसताय तिविधं मनोदुच्चरितं पूरेति । एवमस्स दस अकुसलकम्मपथा पारिपूरिं गच्छन्ति ।

ततो नं दुक्खमन्वेतीति<sup>१</sup> ततो तिविधदुच्चरिततो तं पुग्गलं दुक्खं अन्वेति, दुच्चरितानुभावेन चतूसु अपायेसु, मनुस्सेसु वा तमत्तभावं गच्छन्तं कायवत्थुकम्पि इतरम्पीति इमिना परियायेन कायिकचेतसिकं विपाकदुक्खं अनुगच्छति । यथा किं ? चक्कं व वहतो पदन्ति धुरे युत्तस्स धुरं वहतो बलिबद्दस्स पदं चक्कं विय । यथा हि सो एकम्पि दिवसं द्वेपि पञ्चपि दसपि अड्डमासम्पि मासम्पि वहन्तो चक्कं निवत्तेतुं जहितुं न सक्कोति, अथ ख्वस्स पुरतो अभिक्कमन्तस्स युगं गीवं बाधति, पच्छतो पटिक्कमन्तस्स चक्कं उरुमंसं पटिहनति । इमेहि द्वीहि आकारेहि बाधन्तं चक्कं तस्स पदानुपदिकं होति; तथेव मनसा पदुट्ठेन तीणि दुच्चरितानि पूरेत्वा ठितं पुग्गलं निरयादीसु तत्थ तत्थ गतगतद्धाने दुच्चरितमूलकं कायिकम्पि चेतसिकम्पि दुक्खमनुबन्धतीति ।

गाथापरियोसाने तिससहस्सा भिक्खू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिंसु । सम्पत्तपरिभायपि देसना सात्थिका सफला अहोसीति ।

चक्खुपालत्थेरवत्थु पठमं

## २. मट्टकुण्डलीवत्थु

२. मनोपुब्बङ्गमा धम्माति दुतियगाथपि<sup>१</sup> सावत्थिययेव मट्टकुण्डलिं आरब्ध भासिता ।

सावत्थियं किर अदिन्नपुब्बको नाम ब्राम्हणो अहोसि । तेन कस्सचि किञ्चि न दिन्नपुब्बं, तेन तं “अदिन्नपुब्बको”त्वेव सञ्जानिंसु । तस्स एकपुत्तको अहोसि पियो मनापो । अथस्स पिलन्धनं कारेतुकामो “सचे सुवण्णकारे कारेस्सामि, भत्तवेतनं दातब्बं भविस्सती”ति सयमेव सुवण्णं कोट्टेत्वा मट्टानि कुण्डलानि कत्वा अदासि । तेनस्स पुत्तो मट्टकुण्डलीत्वेव पञ्जायित्थ । तस्स सोलसवस्सिककाले पण्डुरोगो उदपादि । तस्स माता पुत्तं ओलोकेत्वा, “ब्राम्हण, पुत्तस्स ते रोगो उप्पन्नो, तिकिच्छापेहि न”न्ति आह । “भोति सचे वेज्जं आनेस्सामि, भत्तवेतनं दातब्बं भविस्सति; किं त्वं मम धनच्छेदं न ओलोकेस्ससी”ति ? “अथ नं किं करिस्ससि, ब्राम्हणा”ति ? “यथा मे धनच्छेदो न होति, तथा करिस्सामी”ति । सो वेज्जानं सन्तिकं गन्त्वा “असुकुरोगस्स नाम तुम्हे किं भसज्जं करोथा”ति पुच्छि । अथस्स ते यं वा तं वा रुक्खतचादिं आचिक्खन्ति । सो तमाहरित्वा पुत्तस्स भेसज्जं करोति । तं करोन्तस्सेवस्स रोगो बलवा अहोसि, अतेकिच्छभावं उपागमि । ब्राम्हणो तस्स दुब्बलभावं त्रत्वा एकं वेज्जं पक्कोसि । सो तं ओलोकेत्वा “अम्हाकं एकं किच्चं अत्थि, अञ्जं वेज्जं पक्कोसित्वा तिकिच्छापेहि”ति तं<sup>२</sup> पहाय निक्खमि । ब्राम्हणो तस्स मरणसमयं त्रत्वा “इमस्स

दस्सनत्थाय आगता अन्तोगेहे सापतेय्यं पस्सिस्सन्ति, बहि नं करिस्सामी”ति पुत्तं नीहरित्वा बहिआलिन्दे निपज्जापेसि ।

तं दिवस भगवा बलवपच्चूससमये महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय पुब्बबुद्धेसु कताधिकारानं उस्सन्नकुसलमूलानं वेनेय्यबन्धवानं दस्सनत्थं बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो दससहस्सचक्कवालेसु त्राणजालं पत्थरि । मट्टकुण्डली बहिआलिन्दे निपन्नाकारेनेव तस्स अन्तो पञ्जायि । सत्था तं दिस्वा तस्स अन्तोगेहा नीहरित्वा तत्थ निपज्जापितभावं त्त्वा “अत्थि नु खो मय्हं एत्थ गतपच्चयेन अत्थो”ति उपधारेन्तो इदं अट्ठस- अयं माणवो मयि चित्तं पसादेत्वा कालं कत्वा तावतिसदेवलोके तिसयोजनिके कनकविमाने निब्बत्तिस्सति, अच्छरासहस्सपरिवारो भविस्सति, ब्राम्हणोपि तं भापेत्वा रोदन्तो आलाहने विचरिस्सति । देवपुत्तो तिगावुत्तप्पमाणं सट्ठिसकटभारालङ्कारपटिमण्डितं अच्छरासहस्सपरिवारं अत्तभावं ओलोकेत्वा “केन नु खो कम्मेन मया अयं सिरिसम्पत्ति लद्धा”ति ओलोकेत्वा मयि चित्तप्पसादेन लद्धभावं त्त्वा “अयं ब्राम्हणो धनच्छेदभयेन मम भेसज्जमकत्वा इदानि आलाहनं गन्त्वा रोदति, विप्पकारप्पत्तं नं करिस्सामी”ति पितरि रोदन्ते मट्टकुण्डलिवण्णेन आगन्त्वा आलाहनस्साविदूरे<sup>1</sup> निपज्जित्वा रोदिस्सति । अथ नं ब्राम्हणो “कोसि त्व”न्ति पुच्छिस्सति । “अहं ते पुत्तो मट्टकुण्डली”ति आचिक्खिस्सति । “कुहिं निब्बत्तोसी”ति ? “तावसिंसभवने”ति । “किं कम्मं कत्वा”ति वुत्ते मयि चित्तप्पसादेन निब्बत्तभावं आचिक्खिस्सति । ब्राम्हणो “तुम्हेसु चित्तं पसादेत्वा सग्गे निब्बत्तो नाम अत्थी”ति मं पुच्छिस्सति । अथस्साहं “एत्तकानि सतानि वा सहस्सानि वा सतसहस्सानि वाति न सक्का गणना परिच्छिन्दितु”न्ति वत्वा धम्मपदे गाथं भासिस्सामि । गाथापरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सति, मट्ट कुण्डली सोतापन्नो भविस्सति । तथा अदिन्नपुब्बको ब्राम्हणो । इति इमं कुलपुत्तं निस्साय महाधम्माभिसमयो भविस्सतीति दिस्वा पुनदिवसे कतसरीपटिजग्गनो महाभिक्खुसङ्घपरिवुत्तो सावत्थिं पिण्डाय पविसित्वा अनुपुब्बेन ब्राम्हणस्स गेहद्वारं गतो ।

तस्मिं खणे मट्टकुण्डली अन्तोगेहाभिमुखो निपन्नो होति । अथस्स सत्था अत्तनो अपस्सनभावं त्त्वा एकं रस्मिं विस्सज्जेसि । माणवो “किं ओभासो नामेसो”ति परिवत्तेत्वा निपन्नोव सत्थारं दिस्वा, “अन्धबालपितरं निस्साय एवरूपं बुद्धं उपसङ्गमित्वा कायवेय्यावटिकं वा कातुं दानं वा दातुं धम्मं वा सोतुं नालत्थं, इदानि मे हत्थापि अनधिपतेय्या, अञ्जं कत्तब्बं नत्थी”ति मनमेव पसादेसि । सत्था “अलं एत्तकेन चित्तप्पसादेन इमस्सा”ति पक्कामि । सो तथागते चक्खुपथं विजहन्ते<sup>2</sup> पसन्नमनो कालं कत्वा सुत्तप्पबुद्धो विय देवलोके तिसयोजनिके कनकविमाने निब्बत्ति ।

ब्राम्हणोपिस्स सरीरं भापेत्वा आलाहने रोदनपरायणो अहोसि, देवसिकं आलाहनं गन्त्वा रोदति- “कहं एकपुत्तक, कहं एकपुत्तका”ति । देवपुत्तोपि अत्तनो सम्पत्तिं ओलोकेत्वा, “केन मे कम्मेन लद्धा”ति उपधारेन्तो “सत्थरि मनोपसादेना”ति त्त्वा “अयं ब्राम्हणो मम अफासुककाले भेसज्जमकारेत्वा इदानि आलाहनं गन्त्वा रोदति, विप्पकारप्पत्तमेव नं कातुं वट्टी”ति मट्टकुण्डलिवण्णेन आगन्त्वा आलाहनस्साविदूरे बाहा पग्गय्ह, रोदन्तो अट्ठसि । ब्राम्हणो तं दिस्वा “अहं ताव पुत्तसोकेन रोदामि, एस किमत्थं रोदति, पुच्छिस्सामि न”न्ति पुच्छन्तो इमं गाथमाह-

“अलङ्गतो मट्टकुण्डली,

मालधारी हरिचन्दनुस्सदो ।

बाहा पग्गय्ह कन्दसि,

वनमज्जे किं दुक्खितो तुव”न्ति ॥

(वि. व. १२०७, पे. व. १८६) ।

सो माणवो आह—

“सोवण्णमयो पभस्सरो,

उप्पन्नो रथपञ्जरो मम ।

तस्स चक्कयुगं न विन्दामि,

तेन दुक्खेन जहामि जीवित”न्ति ॥

(वि. व. १२०८, पे. व. १८७) ।

अथ<sup>१</sup> नं ब्राम्हणो आह—

“सोवण्णमयं मणिमयं,

लोहितकमयं अथ रूपियमयं ।

आचिक्ख मे भद्द माणव,

चक्कयुगं पटिपादयामि ते”ति ॥

(वि. व. १२०९, पे. व. १८८) ।

तं सुत्वा माणवो “अयं ब्राम्हणो पुत्तस्स भेसज्जमकत्वा पुत्तपतिरूपकं मं दिस्वा रोदन्तो ‘सुवण्णदिमयं रथचक्कं करोमी”ति वदति, होतु निग्गण्हिस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा “कीव महन्तं मे चक्कयुगं करिस्ससी”ति वत्वा “याव महन्तं आकङ्खसि, ताव महन्तं करिस्सामी”ति वुत्ते “चन्दिमसूरियेहि मे अत्थो, ते मे देही”ति याचन्तो आह—

“सो माणवो तस्स पावदि,

चन्दसूरिया उभयेत्थ दिस्सरे ।

सोवण्णमयो रथो मम,

तेन चक्कयुगेन सोभती”ति ॥

(वि. व. १२१०; पे. व. १८९) ।

अथं नं ब्राम्हणो आह—

“बालो खो त्वं असि माणव,

यो त्वं पत्थयसे अपत्थियं ।

मञ्जामि तुवं मरिस्ससि,

न हि त्वं लच्छसि चन्दसूरिये”ति ॥

(वि. व. १२११; पे. व. १९०) ।

अथ नं माणवो आह—

“किं पन पञ्जायमानस्सत्थाय रोदन्तो बालो होति, उदाहु अपञ्जायमानस्सत्थाया”ति वत्वा—

“गमनागमनम्पि<sup>१</sup> दिस्सति,

वण्णधातु उभयत्थ वीथिया ।

पेतो कालकतो न दिस्सति,

को निध कन्दतं बाल्यतरो”ति ॥

(वि. व. १२१२; पे. व. १९१) ।

तं सुत्वा ब्राम्हणो “युत्तं एस वदती”ति सल्लक्खेत्वा—

“सच्चं खो वदेसि माणव,

अहमेव कन्दतं बाल्यतरो ।

चन्दं विय दारको रुदं,

पेतं कालकताभिपत्थयि”न्ति ॥

(वि. व. १२१३; पे. व. १९२) ।

वत्वा तस्स कथाय निस्सोको हुत्वा माणवस्स थुतिं करोन्तो इमा गाथा अभासि—

“आदित्तं वत मं सन्तं, घतसित्तं पावकं ।

वारिना विय ओसिञ्चं, सब्बं निब्बापये दरं ॥

“अब्बही वत मे सल्लं, सोकं हदयनिस्सितं ।

यो मे सोकपरेतस्स, पुत्तसोकं अपानुदि ॥

“स्वाहं अब्बूलहसल्लोस्मि, सीतिभूतोस्मि निब्बुतो ।

न सोचामि न रोदामि, तव सुत्वान माणवा”ति ॥

(वि. व. १२१४-१२१६; पे. व. १९३-१९५) ।

अथ<sup>१</sup> नं “को नाम त्व”न्ति पुच्छन्तो—

“देवतानुसि गन्धब्बो, अदु सक्को पुरिन्ददो ।

को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मय”न्ति ॥

(वि. व. १२१७; पे. व. १९६)—

आह । अथस्स माणवो—

“यञ्च कन्दसि यञ्च रोदसि,

पुत्तं आलाहने सयं दहित्वा ।

स्वाह कुसलं करित्वा कम्मं,

तिदसानं सहब्यतं गतो”ति ॥

(वि. व. १२१८; पे. व. १९७)–

आचिक्खि । अथ नं ब्राम्हणो आह–

“अप्पं वा बहुं वा नाद्दसाम,

दानं ददन्तस्स सके अगारे ।

उपोसथकम्मं वा तादिसं,

केन कम्मेन गतोसि देवलोक”न्ति ॥

(वि. व. १२१९; पे. व. १९८) ।

माणवो आह–

“आबाधिकोहं दुक्खितो गिलानो,

आतूररूपोमिह सके निवेसने ।

बुद्धं विगतरजं वितिण्णकङ्गं,

अद्दक्खिं सुगतं अनोमपञ्चं ॥

स्वाहं मुदितधनो पसन्नचित्तो,

अञ्जलिं अकरिं तथागतस्स ।

ताहं कुसलं करित्वान कम्मं,

तिदसानं सहब्यतं गतो”ति ॥

(वि. व. १२२०-१२२१; पे. व. १९९-२००) ।

तस्मि<sup>१</sup> कथेन्तेयेव ब्राम्हणस्स सकलसरीरं पीतिया परिपूरि । सो तं पीतिं पवेदेन्तो–

“अच्छरियं वत अब्भुतं वत,

अञ्जलिकम्मस्स अयमीदिसो विपाको ।

अहम्मि पमुदितमनो पसन्नचित्तो,

अज्जेव बुद्धं सरणं वजामी”ति ॥

(वि. व. १२२२; पे. व. २०१)–

आह । अथ नं माणवो–

“अज्जेव बुद्धं सरणं वजाहि,

धम्मञ्च सङ्गञ्च पसन्नचित्तो ।

तथेव सिक्खापदानि पञ्च,

अखण्डफुल्लानि समादियस्सु ॥

पाणातिपाता विरमस्सु खिप्पं,

लोके अदिन्नं परिवज्जयस्सु ।

अमज्जपो मा च मुसा भणाहि,

सकेन दारेन च होहि तुट्ठो”ति ॥

(वि. व. १२२३-१२२४; पे. व. २०२-२०३)–

आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्त्वा इमा गाथा अभासि–

“अत्थकामोसि मे यक्ख, हितकामोसि देवते ।

करोमि तुय्हं वचनं, त्वंसि आचरियो मम ॥

“उपेमि सरणं बुद्धं, धम्मञ्चापि अनुत्तरं ।

सङ्गञ्च नरदेवस्स, गच्छामि सरणं अहं ॥

“पाणातिपाता विरमामि खिप्पं,

लोके अदिन्नं परिवज्जयामि ।

अमज्जपो नो च मुसा भणामि,

सकेन दारेन च होमि तुट्ठो”ति ॥

(वि. व. १२२५-१२२७; पे. व. २०४-२०६) ।

अथ<sup>१</sup> नं देवपुत्तो, “ब्राम्हण, ते गेहे बहुं धनं अत्थि, सत्थारं उपसङ्गमित्वा दानं देहि, धम्मं सुणाहि, पञ्चं पुच्छाही”ति वत्वा तत्थेव अन्तरधायि ।

ब्राम्हणोपि गेहं गन्त्वा ब्राम्हणिं आमन्तेत्वा, “भद्दे, अहं अज्ज समणं गोतमं निमन्तेत्वा पञ्चं पुच्छस्सामि, सक्कारं करोही”ति वत्वा विहारं गन्त्वा सत्थारं नेव अभिवादेत्वा न पटिसत्थारं कत्वा एकमन्तं ठितो, “भो गोतम, अधिवासेहि अज्जतनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसङ्घेना”ति आह । सत्था अधिवासेसि । सो सत्थु अधिवासनं विदित्वा वेगेनागन्त्वा सके निवेसने पणीतं खादनीयं भोजनीयञ्च पटियादापेसि । सत्था भिक्खुसङ्घपरिवुतो तस्स गेहं गन्त्वा पञ्चत्तासने निसीदि । ब्राम्हणो सक्कच्चं परिविसि, महाजनो सन्निपति । मिच्छादिट्ठिकेन किर तथागते निमन्तिते द्वे जनकाया सन्निपतन्ति मिच्छादिट्ठिका “अज्ज समणं गोतमं पञ्चं पुच्छनाय विहेठियमानं पस्सिस्सामा”ति सन्निपतन्ति, सम्मादिट्ठिका “अज्ज बुद्धविसयं बुद्धलीकं पस्सिस्सामा”ति सन्निपतन्ति । अथ खो ब्राम्हणो कतभत्तकिच्चं तथागतमुपसङ्गमित्वा नीचासने निसिन्नो पञ्चं पुच्छि- “भो गोतम, तुम्हाकं दानं अदत्त्वा पूजं अकत्वा धम्मं असुत्वा उपोसथवासं अवसित्वा केवलं मनोपसादमत्तेनेव सग्गे निब्बत्ता नाम होन्ती”ति ? “ब्राम्हण, कस्मा मं पुच्छसि, ननु ते पुत्तेन मट्ठकुण्डलिना मयि मनं पसादेत्वा अत्तनो सग्गे निब्बत्तभावो कथितो”ति ? “कदा, भो गोतमा”ति ? ननु त्वं अज्ज सुसानं गन्त्वा कन्दन्तो अविदूरे वाहा पग्गय्ह कन्दन्तं एकं माणवं दिस्वा “अलङ्कतो मट्ठकुण्डली, मालधारी<sup>१</sup> हरिचन्दनुस्सदो”ति द्वीहि जनेहि कथितकथं पकासेन्तो सब्बं मट्ठकुण्डलिवत्थुं कथेसि । तेनेवेतं बुद्धभासितं नाम जातं ।

तं कथेत्वा च पन “न खो, ब्राम्हण, एकसतं वा न द्वेसतं, अथ खो मयि मनं पसादेत्वा सग्गे निब्बत्तानं गणना नाम नत्थी”ति आह । अथ महाजनो न निब्बेमतिको होति, अथस्स अनिब्बेमतिकभावं विदित्वा सत्था “मट्ठकुण्डलिदेवपुत्तो विमानेनेव सद्धिं आगच्छतू”ति अधिट्ठासि । सो तिगावुत्तप्पमाणेनेवं दिब्बाभरणपटिमण्डितेन अत्तभावेन आगन्त्वा विमानतो ओरुय्ह सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं सत्था “त्वं इमं सम्पत्तिं किं कम्मं कत्वा पटिलभी”ति पुच्छन्तो-

“अभिक्कन्तेन वण्णेन, या त्वं तिट्ठसि देवते ।

ओभासेन्ती दिसा सब्बा, ओसधी विय तारका ।

पुच्छामि तं देव महानुभाव, मनुस्सभूतो किमकासि पुञ्ज”न्ति ॥-

गाथाह । “देवपुत्तो अयं मे, भन्ते, सम्पत्तिं तुम्हेसु चित्तं पसादेत्वा लद्धा”ति । “मयि चित्तं पसादेत्वा लद्धा ते”ति ? “आम, भन्ते”ति । महाजनो देवपुत्तं आलोकेत्वा “अच्छरिया वत, भो, बुद्धगुणा, अदिन्नपुब्बकब्राम्हणस्स नाम पुत्तो अञ्जं किञ्च पुञ्जं अकत्वा सत्थरि चित्तं पसादेत्वा एवरूपं सम्पत्तिं पटिलभी”ति तुट्ठिं पवेदेसि ।

अथ नेसं कुसलाकुसलकम्मकरणे मनोव पुब्बङ्गमो, मनोव सेट्ठो । पसन्नेन हि मनेन कतं कम्मं देवलोकं मनुस्सलोकं गच्छन्तं पुग्गलं छायाव न विजहतीति इदं वत्थुं कथेत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा पतिट्ठापितमत्तिकं सासनं राजमुद्दाय लच्छन्तो विय धम्मराजा इमं गाथमह—

२. “मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।

मनसा चे पसन्नेन, भासति वा करोति वा ।

ततो नं सुखमन्वेति, छायाव अनपायिनी”ति ॥

तत्थ किञ्चापि मनोपि अविसेसेन सब्बम्पि चतुभूमिकचित्तं वुच्चति, इमस्मिं पन पदे नियमियमानं ववत्थापियमानं परिच्छिज्जियमानं अट्ठविधं कामावचरकुसलचित्तं लब्भति । वत्थुवसेन पनाहरियमानं ततोपि सोमनस्ससहगतं जाणसम्पयुत्तचित्तमेव लब्भति । पुब्बङ्गमाति तेन पठमगामिना हुत्वा समन्नागता । धम्माति वेदनायदो तयो खन्धा । एते हि उप्पादपच्चयट्ठेन सोमनस्ससम्पयुत्तमनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा नाम । यथा हि वहूसु एकतो हुत्वा महाभिक्खुसङ्गस्स चीवरदानादीनि वा उलारपूजाधम्मस्सवनादीनि वा मालागन्धसक्कारकरणादीनि वा पुञ्जानि करोन्तेसु “को एतेसं पुब्बङ्गमो”ति वुत्ते यो तेसं पच्चयो होति, यं निस्साय ते तानि पुञ्जानि करोन्ति, सो तिस्सो वा फुस्सो वा तेसं पुब्बङ्गमोति वुच्चति, एवंसम्पदमिदं वेदितब्बं । इति उप्पादपच्चयट्ठेन मनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति<sup>१</sup> मनोपुब्बङ्गमा । न हि ते मने अनुप्पज्जन्ते उप्पज्जितुं सक्कोन्ति, मनो पन एकच्चेसु चेतसिकेसु अनुप्पज्जन्तेसुपि उप्पज्जतियेव । एवं अधिपतिवसेन पन मनो सेट्ठो एतेसन्ति मनोसेट्ठा । यथ हि गणादीनं अधिपति पुरिसो गणसेट्ठो सेणिसेट्ठोति वुच्चति, तथा तेसम्पि मनोव सेट्ठो । यथा पन सुवण्णादीहि निष्फादितानि भण्डानि सुवण्णमयादीनि नाम होन्ति, तथा एतेपि मनतो निष्फन्नत्ता मनोमया नाम ।

पसन्नेनाति अनभिज्झादीहि गुणेहि पसन्नेन । भासति वा करोति वाति एवरूपेन मनेन भासन्तो चतुब्बिधं वचीसुचरितमेव भासति, करोन्तो तिविधं कायसुचरितमेव करोति, अभासन्तो अकरोन्तो ताय अनभिज्झादीहि पसन्नमानसताय तिविधं मनोसुचरितं पूरेति । एवमस्स दस कुसलकम्मपथा पारिपूरिं गच्छन्ति ।

ततो नं सुखमन्वेतीति ततो तिविधसुचरिततो नं पुग्गलं सुख मन्वेति । इध तेभूमिकम्पि कुसलं अधिप्पेतं, तस्मा तेभूमिकसुचरितानुभावेन सुगतिभवे निब्बत्तं पुग्गलं, दुग्गतियं वा सुखानुभवनद्वाने ठितं कायवत्थुकम्पि इतरवत्थुकम्पि अवत्थुकम्पीति कायिकचेतसिक विपाकसुखं अनुगच्छति, न विजहतीति अत्थो वेदितब्बो । यथा किं ? छायाव अनपायिनीति यथा हि छाया नाम सरीरप्पटिबद्धा सरीरे गच्छन्ते गच्छति, तिट्ठन्ते तिट्ठति<sup>१</sup>, निसीदन्ते निसीदति, न सक्कोति, “सण्हेन वा

फरुसेन वा निवत्ताही”ति वत्वा वा पोथेत्वा वा निवत्तापेतुं । कस्मा ? सरीरप्पटिबद्धता । एवमेव इमेसं दसन्नं कुसलकम्मपथानं आचिण्णसमाचिण्णकुसलमूलिकं कामावचरादिभेदं कायिकचेतसिकसुखं गतगतद्वाने अनपायिनी छया विय हुत्वा न विजहतीति ।

गाथापरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि, मट्टकुण्डलि देवपुत्तो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, तथा अदिन्नपुब्बको ब्राम्हणो । सो तावमहन्तं विभवं बुद्धसासने विप्पकिरीति ।

मट्टकुण्डलीवत्थु दुतियं



“पञ्चा नरान रतन”

# नेपालका बौद्ध जनजाती

परियत्ति सद्धम्म कोविद प्रथम वर्ष

(कक्षा ८, छैठौं पत्र)

नेपालका बौद्ध जनजाती प्राप्ताङ्क ३० अंक, ८ घण्टा

लेखक - भिक्षु सुदर्शन महास्थविर

Dhamma.Digital

## बौद्ध मूल जनजाति परिचय

### थारू

नेपालका बौद्धहरूमध्ये आदिम मूल जनजाति थारू पनि बौद्ध हो भनेर अलि भन आवाज उठ्दै आएको छ । पूर्वको मेचीदेखि पश्चिमको महाकालीसम्म उत्तरको मदेश त्यस्तै चुरे र महाभारत पर्वतको मदेश थारूहरूको बासस्थान हो । यी बासस्थान मध्ये कैलाली, कञ्चनपुर, बाँके, बर्दिया, दाङ्ग, कपिलवस्तु, रुपन्देही, नवलपरासी, चितवन, बारा, पर्सा, रौतहट धनुषा, सिराहा, सप्तरी, महोत्तरी, सुनसरी, मोरङ्ग र भूपा आदि जिल्लाको नाम प्रख्यात छ । जङ्गल बाक्लो भएको बेला सर्प, बिच्छी, बाघ, भालुको बथान धेरै हुँदा र औँलो ज्वरोको बिगबिगी हुँदा यी ठाउँहरूमा थारूहरूमात्र बस्दथे । बाटो, पानी, बिजुलीको व्यवस्था हुँदै आएपछि जङ्गल, सर्प, बिच्छी विशेषतः औँलो ज्वरोको उन्मूलनपछि थारूहरूको बासस्थान साँगुरो हुँदै अरु जात-जातिका मानिसहरू बढी बसोबास गर्दै ल्याए । चापागाउँमा अवस्थित शिवदेव (प्रथम) को अभिलेखमा भएको 'स्थरूद्रङ्ग' शब्दको 'थारू' सँग सम्बन्ध भएको छ भने लिच्छवि युगसम्म उपत्यकामा पनि आइपुगेको प्रमाणित हुन्छ । यिनीहरूको जनसंख्या ४० लाखभन्दा बढी छ । थारूहरूको कोचि (कोलिय ?), राणा, मझीयार, चौधरी, गच्छेदार, तवदार, विस्वास, मगर र पंजियार आदि उपजाति पनि छ ।

थारूबारे एकसय वर्ष पहिले एच्. एच्. रिजलेले (H. H. Risley) अध्ययन गरेदेखि धेरै मानिसहरूले धेरै-थोरै अध्ययन गरिसके । तर स्वयं थारू जातिका अधिकृत विद्वानहरूले यस विषयमा पूर्ण अध्ययन गरेको देखिँदैन । त्यसैले थारू जातिको मूल बासस्थान देखि लिएर जुनसुकै कुरामा फरक फरक विचार आएको देखिन्छ । तर पनि हिजो-आज पुरानो जगमा नयाँ घर बनाइरहेको भने देखिँदै गएको छ, अनुभव गर्दै आएको छ ।

थारूहरू भारतको राजस्थान र सिन्धुको बिचमा अवस्थित मरुभूमि "थार" बाट आएको हो भन्ने कुरामा अब धेरै गरेर विचारले सत्य नभएको कुरा सिद्ध भईसकेको छ । "थार" शब्द स्वयं पुरानो छैन तर निर्जन मरुभूमिबाट जुन जाति उठेर आउने सम्भव छैन भनेर बाबुराम आचार्यले थारूहरूको मूल बासस्थान हिमालयबाट उता जान सक्दैन भनेर भन्नु भएको छ । त्यस्तै डोर बहादुर बिष्टको विचारमा पनि गंगा-जमुना जस्तो उब्जाउ मैदान पार गरेर नेपालको तराई पुग्न सक्ने देखिँदैन । उहाँको विचारमा थारूहरूको पहिलो बासस्थान तराई नै हो भनेर नभनी हुँदैन ।

कसैको विचारमा थारूहरू राजस्थानबाट भाग्दै आएको राजस्थानी महिलाहरूको सन्तान हो । थारू उपजाति "राणा" भएको विवाहमा ज्वाइँ हुनेले तलवार समातेर जाने, बेहुलीहरू दाइजोसँगै विषको भाँडो दिएर पठाउने, जुठो माझ्दा पहिला खुट्टाको बुढी औँला छुने परम्परा यस विचारकहरूले उल्लेख गर्छ । तर यो परम्परा त्यति जुधेरमा मात्र यो कुरा पूरा हुँदैन । मगर, राणा भएर उनीहरू मगधबाट आएको राजघरानी हुनसक्दैन । श्री हगसन (Mr. Bayan Hodgson) को भनाइ अनुसार औँलो ज्वरो पचाउनको लागि ३ हजार वर्ष लाग्छ । थारू जातिकाहरूले तराइको औँलो ज्वरो पचाइसकेका छन् । त्यसैले उनीहरू ३ हजार वर्ष पहिलादेखि नै तराइका सर्वेसर्वा हो । त्यसैले पनि यिनीहरू राजस्थानबाट आएका भन्ने कुरामा सत्यता पाईँदैन ।

कसैको विचारमा थारूहरु तिब्बत, चीनबाट आई पश्चिम नेपाल हुँदै तराइ मैदानमा बस्न आएको हो । कमला सांकृत्यायनको भनाई अनुसार थारू खमेर जातिसँगको सम्बन्ध भएकाहरु ते । त्यस्तै कसैको धारणानुसार थारू मंगोल बथानबाट आएको हो भने इमानसिं चेमजोंग र प्रेमबहादुर लिम्बुको विचारमा यिनीहरु किरात वंशज हो । रामानन्द प्रसाद सिंहले थारू “थार” मरुभूमि वा राजस्थानी सन्तानको कुरामा फरक हुँदै यिनीहरुको मूल बासस्थान कपिलवस्तुको स्थापनाकालदेखि कपिलवस्तुको भन्नु भएको छ । कपिलवस्तु थारूवान् मध्ये मूल बासस्थान भएकोले यसलाई जोड दिएको छ । श्री जनकलाल शर्माको भनाई अनुसार र श्री मातृका प्रसाद प्रधानको भनाइ अनुसार बुद्ध-धर्मको “थेर” शब्द नै अर्थात् “थेरवाद” प्रति आवद्ध भएकोले उनीहरुलाई थारू भनिएको हो । यता श्री सिंहले थारू र शाक्य एउटै नै भएको कुरा स्वीकार गर्नु भएको कुरा यहाँ उल्लेखनीय छ । कपिलवस्तुको शाक्य थारूहरुले आज औलो ज्वरो पचाइसकेका छन् । यसरी ३ हजार वर्षभन्दा बढी यहाँ थारूवानमा बसेकोले यो सम्भव भएको हो ।

थारूहरुको संस्कारमा गहिरिएर हेर्ने हो भने बौद्ध संस्कारका स्वरूप देखिन्छ । थारूहरुले व्रत उपवासलाई मान्छ । कहिल्यै पनि यज्ञ, होम गर्दैन । यिनीहरुको मथमुरैन वा मुरेन गर्ने बेलामा सिङ्गै टाउको मुण्डन गर्छ । टुपी राख्नुपर्दैन । यसरी मुण्डन गर्दा फरीयामा कपाल थाप्नुपर्छ । त्यस्तै थापेको कपाल नदीमा बगाइ दिन्छन् । पाहुनाहरु आएको बेलामा कपडा बिछ्याई स्वागत गरिन्छ । थारू महिलाहरु स्वतन्त्र महिला जातिकाहरुको हो । लोग्नेको मृत्यु हुँदा पनि देवरसँग अथवा अरु मनपर्ने केटासँग विवाह गरेर जीवन बिताउन उनीहरुलाई कुनै बाधा छैन । लोग्ने मरेपछि जन्मभर विधवा भएर बस्नुपर्दैन । अथवा लोग्ने मरेर अरु कोहिसँग जीवन बिताउँदै पानी नै नचल्ने भएर अभिशापमय जीवन बिताएर बस्नुपर्दैन । अझ एकपटक छाडेर अर्कोसँग गएर आफ्ना पहिलाको लोग्नेसँग जीवन बिताउन पनि सामाजिक मान्य व्यवस्था छ । अर्को कुरा रजस्वला भएको बेला खाना पकाउने जस्ता काम छाडेर बस्नुपर्दैन । पहिला रजस्वला हुँदा सम्म केही पनि ठूलो नियम छैन । विवाह हुनुभन्दा अगाडि गर्भवती भएर बच्चा भएकोलाई लाँछना लगाउँला भनी डराएर मार्नु पर्दैनथ्यो । बरु सामाजिक विधि-मान्यता लिनु हुन्छ । यी सबै संस्कार प्राचीन कपिलवस्तुको शाक्यहरुको स्वतन्त्र महिला-संस्कार वा यौन सम्बन्धमा हातानाताको बलियो बन्धन नभएको संस्कारसँग नजिक सम्बन्ध छ । त्यसैले श्री केनेथ मोरगनले (Mr. Kenneth Morgan) ठिकै भनेका छन् - “थारू रीतिस्थिति बौद्ध रीतिस्थितिसँग सम्बन्ध छ” ।

थारू भाषामा आज पूर्वी र पश्चिमी थारू भाषा अनुसार कुनै कुनै फरक छ । एक समयमा मैथिलीको पूर्व रूपको थारू भाषामा आज भोजपुरी र अवधिको प्रभाव परिसकेको छ । तर वास्तवमा थारू भाषामा पुरानो नाम श्री रामानन्द प्रसाद सिंहको भनाइ अनुसार “मगह” हो । त्रिपिटकको भाषा अर्थात् बुद्ध वचनको भाषालाई आजभोलि पालिभाषा भने पनि यो नाम पछिको हो । यो भाषालाई पहिला मागधी वा मगधी पनि भनिन्छ । यसरी पुरानो थारू भाषा बुद्धले बोल्नु भएको मागधीको मगह हो । श्री सिंहले लेख्नुभएको थारूहरुको आफ्नो आफन्त वा साथीहरु भेट्दाखेरी भात खाइसक्यो भनेर सोध्न “ओदन (Odana)” खाइसक्यो भनेर भन्छ । यो ओदनको अर्थ पालि वा मागधी भाषामा “जा” हो । सिद्धार्थको बुबाको नाम शुद्धोदन (शुद्ध+ओदन) हो ।

थारूहरुको घर घरमा “थान” छ । यस थानमा कुनै देव देवीको मूर्ति छैन । वास्तवमा यो माटोको डल्लो वा माटोको उठेको एक भाग हो । यो थूर वा स्तूपको सानो सानो स्वरूप हो । मोरङ्गको गाउँमा अहिले पनि माटोको चिबहाल बनाउने संस्कार बाँकी छ । घर बाहिर चोकमा पनि यस्तो माटोको थुप्रो मात्र हुन्छ । यो पनि चैत्यको प्रारूप हो । पछि गएर यसलाई कहिले हनुमान भन्न थाल्यो, कहिले यस्तो माटोको थुप्रोलाई कुनै अर्को नामाकरण गर्न थाल्यो । जनै लाउनु नपर्ने थारूहरुलाई यो अरु अरु धर्मको प्रभाव हो ।

थारूहरु समाउ रंगको बलियो शरीर भएको, अग्लो शरीर भएकाहरु हुन् । थारूहरुको शरीर बुद्धको मूर्तिसँग समान भएको श्री रामानन्द प्रसाद सिंहले भन्नुभएको छ । थारू महिलाहरु उभिराखेको बेलामा लुम्बिनीमा रहेको महामायादेवीको मूर्तिको तुलनामा त्यति राम्रो छैन । महामायादेवीको मूर्तिको खुट्टामा देखिएको ठूलो कलि अहिलेसम्म थारू महिलाहरुले चाँदीको ठूलो कलि लगाउने गरेको छ । श्री जगमान गुरूङ्गले उपत्यकाका ज्यापु महिलाहरुले हाकुपर्सि र लुगा लगाउने रहन-सहन थारू महिलाहरुको रहन-सहनसँग समान रहेको कुरा लेख्नु भएको छ । उपत्यकाका ज्यापुहरु पनि वृजि मल्लहरु भएकोले कपिलवस्तु, लुम्बिनी र देवदहको थारू महिलाहरूसँग यसरी मिल्ने (उलाइगु) स्वाभाविक नै हो ।

थारूहरु साह्रै सोभ्ता र मिजसिला छन् । घुमाउरो कुरा, गुज्मुज भएको विचार, मुख राम्रो मन कालो उनीहरुको छैन । भगडा उनीहरुमा साह्रै कम छ । भगडा भइहालेमा पनि गल्लीलाई केलाउने, सफा गर्ने सामाजिक व्यवस्थाले नै गर्छ । यो गणतन्त्रात्मक राजनैतिक र सामाजिक संस्कार बाँकी रहेको हो । तर गएको शताब्दीदेखि भन्नुभन्नु यो सोभ्ताहरुलाई कानूनको जालमा फसाउने अरुहरुले गर्दा गर्दै आएको छ । सर्प-बिच्छी त्यस्तै मलेरिया सँग संघर्ष गरेर आफ्नो गर्दै आएको उनीहरुको बासस्थान खोसिँदै लगेको छ । हुँदै जाँदा आफ्नो ठाउँबाट आफूलाई निकाली बस्नुपर्ने थारूहरु नै आज बढेको छ । ऋण बोकेर जन्म भएको यिनीहरु ऋण बोकेर नै मरेर जाने गर्छन् । वन र खेतको जङ्गली जनावरहरुलाई लड्थे मात्र पिटेर धपाउन सक्ने यिनीहरु आज आएर मानिसहरुको जालले, कानूनले, अड्डा-अदालतको जालभेले बाँधी आर्थिक रूपले परतन्त्र बनाइ दियो ।

थारूहरुले खेतको काम पुरुष-महिला मिली गर्ने गर्छन् । फेरी पुरुषहरुले वनमा शिकार गर्न जाने महिलाहरुले नदी, पोखरीमा गई माछा समाउने गर्ने गरेको देखिन्छ । गई, भैंसी पुरुषहरुले विचार पुऱ्याउने गर्छन् भने महिलाहरुले खसी, सुंगुर, परेवाको विचार पुऱ्याउने गर्छन् । घाँसको ढक्की र कलः राम्रोसँग बनाउनमा र छ्वालीको पंखा बनाउनमा थारू महिलाहरु साह्रै माथि छन् । कमाउने काम जस्तो हो त्यस्तै नै खर्च गर्नमा पनि थारूहरु आ-आफू स्वतन्त्र छन् । पुरुष-महिलाहरु काम-कुरामा त्यसरी माथि पुग्नु पनि आ-आफू स्वतन्त्र गर्ने संस्कार पनि एउटा राम्रो नमुना हो ।

थारू जातिको एउटा विशेषता के हो भने घर भित्र र बाहिर चित्रकला हुनु हो । बाहिरको ढोकादेखि घरको कोठा, भित्ता सबै ठाउँमा फूल, पंक्षी, भ्यालको बुट्टाले भरिएको हुन्छ । यो चित्रमा मयुर एउटा-दुईटा भएकै हुन्छ । थारूहरुको मनपर्ने मासु मध्ये मयुरको मासु हो । यहाँ नै अशोकको चुलोमा मयुरलाई भन्नु भन्नु कम गरी मारेको अशोकको अहिंसा नीतिको र मौर्यवंशको

मयुरको मासु मनपराएको देखाउने अभिलेख सम्भन्ना आउँछ । श्री सिलभान लेभी (Sylvan Lescy) र श्री तारानाथले चम्पारण जिल्लालाई अशोकको बाजे चन्द्रगुप्त मौर्यको जन्मस्थान भनेर उल्लेख गरिएको छ । यो चम्पारण वास्तवमा मयुरको मासु मनपराउने थारूहरूको ठाउँ हो ।

अशिक्षाले आँखा बन्द गराइरहेका र आर्थिक दासताले हटाएका थारूहरू अहिले व्युँभिएका छन् । हामीहरू बुद्धको शाक्य र कोलिय वंशको बौद्धहरू हो भनेर भन्नमा गौरव मान्छन् । कैलाली, धनगढी सबैको सहयोगले एउटा विहार बनायो । सुर्खेतको ठूलो र पुरानो काँक्रे विहारमा थारू राजा दंगी शरणको श्रद्धा पनि खस राजाहरूको श्रद्धासँगै आकर्षित भएको कुनै आश्चर्य कुरो होइन । सप्तरीको सीतापुर गाउँ विकास समितिको सिरस्थानमा शाक्यमुनि बुद्ध, लोकेश्वर, हरिततारा आदिको आठौँ शताब्दीतिरको ढुङ्गाको मूर्ति भेट्टाएकोले थारूहरू भन्नु उत्साहित भएका छन् । यो ठाउँ जहाँ बुद्ध मूर्तिहरू फेला पारे, अहिलेसम्म पनि थारूहरू पुजारी भइराखेकोले भन्न अन्वेषणको ढोका खोलिदिएको छ ।

वस्तुतः थारूहरूको मूल स्थान ३ हजार वर्षदेखि उनीहरूको बासस्थान, धार्मिक रीति, स्वतन्त्र महिला संस्कार, भाषा, चैत्य स्वरूप वा माटोको थुप्रोको पूजा गर्ने धर्म, जिउडाल, वस्त्र, गरगहना सरल, स्वच्छ स्वभाव, मयुरप्रतिको अनुराग, जीवन शैली अनि थारूवानमा प्राचीन बुद्ध बौद्ध देवीहरूको मूर्ति फेला पारेको प्रमाणले भनेको छ कि थारूहरू बुद्धकालीन बौद्धहरू नै हो । त्यसपछि पनि बौद्ध हो । त्यसैले अहिले पनि थारूहरूले हामीहरू बोद्ध भनेर बुझ्दै जानेछन् । यसमा कुनै पनि शंका नै छैन ।

स्वापू :-

१. थ : एम. ए. ब्वनाबलेया विभिन्न सफूया नोद ।
२. श्री निर्जला संग्रौलाको “ईटाहरीको सप्तरीको तथा मोरङ्का थारू : एक अध्ययन” शोध-पत्र (स्नातकोत्तर)
३. श्री जगमान गुरूङ्को “धर्मोदय सभा” को दोस्रो राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनमा बु. सं. २५३३ को कार्यपत्र ।
४. The Real story या The Tharus को १३ औँ महासम्मेलन (२०४७) को स्मारिका ।
५. चीरखा १/१

– भिक्षु सुदर्शन महास्थविर

## तामाङ्ग

तामाङ्ग बौद्ध जातिको पूर्वजहरुको उद्गम स्थान तिब्बत (भोट) र उनीहरुको पूर्वज श्रृंग्चंगगम्पो भन्ने गरिन्छ । त्यस्तै नै श्रृंग्चंगगम्पोको पूर्वज महापण्डित राहुल सांस्कृत्यायनको तिब्बतमा बुद्धधर्म अनुसार कोशल राजा प्रसेनजित पुत्र भने पनि यसमा शंका छैन, उनीहरुको वंश र प्रदेश उन्नत अवस्थाको हो । साँच्चै भन्ने हो भने तामाङ्ग यो भन्दा पुरानो जाति हुनसक्छ ।

जुन समयमा नेपालमा अंशुवर्माले राज्य गरिराखेका थिए । त्यो समयमा तिब्बतको राजा श्रृंग्चंगगम्पो पनि भारतको हर्षवर्धन जस्तै आफ्नो राज्यमा सीमा बढाउने इच्छाले सुसंगठित सैन्यहरु बनाएर आफ्नो राज्यलाई उत्तरमा चीन, तुर्किस्तानमा र पश्चिममा गिलगिल सम्म जित्यो । त्यतिबेला पनि चीन सम्राटका छोरी कोजो र नेपालका राजकुमारी भृकुटी विवाह गरी आफ्नो राज्यलाई भन सुरक्षित गर्‍यो ।

त्यतिबेला चीन र नेपालमा बुद्धधर्मको प्रभाव धेरै माथि पुगेको समय भएकोले चीनको राजकुमारीले चीनमा पुगिराखेको शाक्यमुनिको प्रतिमा दाइजोको रूपमा लिएर आयो । त्यस्तै नै नेपालबाट पनि अक्षोम्य बुद्ध, मैत्रेय बोधिसत्व र चन्दनको ताराको प्रतिमा दाइजोको रूपमा तिब्बतमा लिएर गयो । राजा श्रृंग्चंगगम्पोको राज्यमा त्यतिबेला भूत, प्रेत पूजा; वायु मशान साधन गरी उनीहरुबाट चमत्कार देखाई रोगको उपचार गर्ने बोन धर्मको प्रभाव भएको हो । कुनै आफ्नो लिपि र साहित्य नभई अशिक्षाको कारणले सभ्यता भन्ने ने नभएको समय थियो, त्यतिबेला । यस्तो समयमा दुईजना राजकुमारीहरुको प्रयासले राजा श्रृंग्चंगगम्पोलाई आफूले लिएर गएको बुद्धधर्मको परिचय दिँदा त्यसबाट धेरै नै प्रभावित हुनुभयो । अनि चीनको राजकन्याले लिएर गएको शाक्यमुनिको प्रतिमा ल्हासाको उत्तरपट्टि र-म-छे विहार बनाई स्थापना गर्‍यो । त्यस्तै नै भृकुटीले लगेको प्रतिमा स्थापना गर्न ल्हासाको बिचमा एउटा पोखरीलाई पुरी खुलु सनड विहार बनाई स्थापना गर्‍यो ।

त्यतिबेला उक्त प्रभावशाली श्रृंग्चंगगम्पो राजको कुशल नेतृत्वमा विश्वासी थोन्मि भन्ने विद्वानले उक्त विशाल राज्य संचालन गर्न र बुद्धधर्मको बारेमा लेख्न तिब्बतलाई आफ्नो लिपिको आवश्यकता देखाई तिब्बतको लागि एउटा लिपि पनि बनायो । उक्त लिपिलाई स्वयं राजाले पनि अध्ययन गरी बुद्धधर्मको पुस्तक तिब्बति भाषामा अनुवाद गर्नमा प्रेरणा दिई तिब्बती लिपिमा बुद्धधर्म तिब्बती भाषामा राख्ने प्रारम्भ गर्‍यो । त्यति मात्र होइन स्वयं श्रृंग्चंगगम्पोले बुद्धधर्ममा दीक्षित भई देशना बुद्धधर्मको विज रोपिदिनुभयो । फलस्वरूप तिब्बतका अशिक्षित जनता र नवगठित राज्यलाई बुद्धधर्मले एउटा ठूलो उपकार पनि गर्‍यो ।

यसप्रकारले तीनवटा पुस्तासम्म निर्विघ्न पूर्वक बुद्धधर्मको प्रगति भईसकेपछि चार पुस्ताका राजाको पालामा एकपटक त्यहाँको पुरानो बोन धर्मका मन्त्रीहरुले बुद्धधर्मलाई तिब्बतमा ठाउँ दिएन । परन्तु पाँचौं पुस्ताका राजा नालन्दाका प्रसिद्ध आचार्य शान्तरक्षितलाई तिब्बतमा लगी त्यहाँ भएकाहरुलाई त्यहीं नै भिक्षु बनाई शिक्षा-दीक्षा दिई बुद्धधर्मको शासन पुनरुत्थान गर्नमा सफल भयो । उहाँको कुशल नेतृत्वमा त्यहाँ विहारहरु पनि निर्माण हुँदै गयो । त्यहाँ फेरि एकपटक

बुद्धधर्मको ग्रन्थहरू अनुवाद गर्ने काम तीव्ररूपमा अगाडि बढ्दै गयो । उहाँकै शिष्य पद्मसम्भव (गुरु रिम्पोछे) को तन्त्र प्रधान निगमापा सम्प्रदायले तिब्बतमा जरा गाडेर देखभरि बुद्धधर्मको प्रचारप्रसार गरिदियो । तिब्बतमा बुद्धधर्मले यति जरा गाड्यो नि बुद्धधर्म उनीहरूको अशिक्षित समाजलाई धेरै परिवर्त गरिदियो । धार्मिक, आर्थिक र सामाजिक स्तरमा धेरै नै उन्नत अवस्थामा पुऱ्याइदियो ।

अंशुवर्माको पालामा शुरु भएको तिब्बत-नेपाल सम्बन्ध नरेन्द्रदेव राजाको पालामा भन सुदृढ भयो । तिब्बतीय जनताहरू नेपालमा आवागमन भयो । त्यति मात्र होइन तिब्बतका बौद्धहरू नेपाल आउने, नेपाल भई फेरि भारतमा जाने, नेपालको शीलमञ्जु जस्ता विद्वानहरू तिब्बतमा गई धर्म प्रचार गर्न जाने, फेरि भारतको विद्वानहरू नेपाल भई तिब्बत जाने आदि कारणले गर्दा नेपालको धार्मिक सम्बन्ध भन् भन् कसिलो हुँदै गयो । जसले गर्दा तिब्बतीहरू वर्तमान नेपालको उत्तरपट्टिको हिमालयको काखमा भएको पहाड प्रदेशमा बिस्तारै बिस्तारै बास गर्दै ल्यायो । यही क्रममा तामाङ्गहरू पनि हिमालबाट तल आएको भन्न थाल्यो । तर यस विषयमा अनुसन्धान धेरै गर्न बाँकी नै छ ।

यसो पनि भन्ने गरिन्छ कि यसै क्रममा एकपटक तिब्बतमा गलडमरम (ग्याल्वे लाङ् डरम्) भन्ने एकजना बुद्धधर्ममा विरोधी राजा भए । राज्यको मोहले गर्दा उसले आफ्नो राज्यासन बलियो पार्नका निम्ति उसले आफ्नो राज्यमा बौद्धहरूलाई साङ्गे दमन र शोषण नीति अँगाल्यो । अनुवादकहरूको घरमा आगो लगाइदियो, बुद्धधर्म पढाउने पाठशाला नष्ट गरिदियो, भिक्षुहरूलाई गृहस्थ बनाइदियो । यसमा विरोध गर्नेहरूलाई नभए धनुष बाण समाउन लगाई शिकारी हुन बाध्य गरायो नभए मारिदियो । विहारमा भएको बुद्धमूर्ति पन्छाइदियो, कुनै विहारको ढोका बन्द गरी त्यहाँ रक्सीले मस्त भईरहेका भिक्षुहरूको चित्र बनाइदियो । यसो भएकोले कुनै कुनै भिक्षुहरू आफूले सक्दो पुस्तकहरू लिई भाग्यो । लान नसकेको पुस्तकहरू ल्हासामा हुंङ्गाको मुनि सुरक्षाको निम्ति लुकाएर गयो । परन्तु यो अत्याचार लामो समयसम्म रहेन । त्यसबेला द्पल्-ग्यि-दो-जे (ल्हालुं पाल्मादोर्जे) भन्ने एकजना भिक्षुले सेतो वस्त्र लगाई (भिक्षुत्व त्यागी) बाहिर उसले कालो वस्त्र लगाई कालो नै रंगाएको घोडा चढी गलडमरम (लाङ् डरम्) राजालाई नाटकीय ढंगले वन्दना गरेजस्तो गरी बाणले हानी मारिदियो । यति गरेपछि त्यो भिक्षु त्यहाँबाट भाग्यो । लखेटेर गएको सैनिकहरूलाई छलाएर नदी तर्न खोज्दा कालो वस्त्र बगाई रंगले रंगाएको घोडाको रंग पनि बगाइसकेपछि चिन्न नसकि बची आफ्नो ठाउँमा पुगेर आफूले सक्दो बुद्धधर्मका पुस्तकहरू लिएर तिब्बतको राज्य सिमाना नाघेर गयो । यसप्रकार उक्त युवकले आफूलाई र बुद्धधर्मको पुस्तक बचाउनको लागि सफल भयो । पछि सोही युवक फेरि भिक्षु भई तिब्बतमा शान्तरक्षितको परम्परा अगाडि बढाउने भयो । तिब्बतमा फेरि एकपटक बुद्धधर्म प्रचारको काम भयो । क्रमशः विभिन्न विद्वानहरूको बौद्धग्रन्थहरू अनुवाद पनि हुँदै गयो ।

सन् १२९० मा जन्म भएको रिन्छेन् ग्रुब (रिन्छेन् दुब् रत्नसिद्धि) ले आफ्नो समयको अद्वितीय विद्वान भई सक्न मथेमा भएको विशाल पुस्तक भण्डार देखी अध्ययन गरी उसले आफ्नो समयसम्म प्राप्त भएको सबै पुस्तकहरू संग्रह गरी संग्रह अनुसार स्कंग्युर र स्तंग्युर नामले ग्रन्थ तयार गर्ने काम गर्‍यो । यिनै ग्रन्थ भएकोले आज बुद्ध जन्म भएको नेपाल र बुद्धत्व लाभ गरी ४५ वर्षसम्म स्वयं आफै चारिका गरी धर्म प्रचार गरेको ठाउँ भारतबाट बुद्धधर्म लोप भएको समयमा

स्थविवाद बुद्धधर्मलाई श्रीलंका, बर्मा र थाइलैण्डमा सुरक्षित गरे जस्तै महायान बुद्धधर्म चीन र तिब्बतमा सुरक्षित भइराखेको हो ।

यसैप्रकारले खच्चरलाई पुस्तक बोकाई घोडा चढेर आएको अरु भिक्षुहरु क्रमशः नेपालको पहाडी प्रदेशमा बसी आफ्नो धर्म पालन गरेर बस्यो । यसप्रकारले नेपालमा घोडा चढी भागेका भिक्षुहरु नेपालको उत्तरपट्टी सिन्धुपाल्चोक देखि रसुवा, सेतुंग, मनाङ्ग, मुस्ताङ्ग पार गरेर हुम्लासम्म फैलेर गयो । त्यहाँ आफ्नो धर्म पालन गरिबस्यो । यिनीहरुलाई पहिला गुरु भन्ने अर्थमा आएको लामा शब्दले चिन्ने गरेको हो । पछि गएर यिनीहरुको गृहस्थी जातिलाई नै तामाङ्ग भन्ने नामले चिनिन थाल्यो भनेर भनिन्छ । यिनीहरुको जातिको विकास हुँदै जाँदा यिनीहरुको पनि धेरै प्रकारका थरहरु बन्दै गयो । पूर्वकोहरुलाई शेर्पा र पश्चिमकोहरुलाई न्हुपा भनिन थाल्यो । त्यस्तै नै यिनीहरुको थर हिम्धुं, धिम्धुं, थोक्रा, चोदेन, भ्लेनदेन, पाखरीन, थेवा, वायवा, थिं आदि आदि भएर आयो । यिनीहरुको बस्ती बढ्दै आएपछि यिनीहरुले आ-आफ्नो ठाउँमा आफ्नै तरिकाले आफूले नै शासन गर्दै ल्यायो । उनीहरुको भाषामा राजालाई ग्ले भनिन्छ । पछि अपभ्रंश भई घले भएको भनेर पनि भन्ने गरिन्छ । यही घले नै पछि धेरै हुँदै आएपछि थर छुटेर वोजोघले, सुरतघले, ग्याल्थाङ्ग घले, ग्याजुंघले आदि थर बन्न गयो ।

यिनीहरुले त्यसबेला बसाएको बस्तीको नाम पनि यिनीहरुको आफ्नै भाषामा रहन गएको हो । जस्तै बागमती अञ्चलको हेर्ने हो भने रसुवा जिल्लाको थांबोचेत, गोल्लुं, गाट्लां, स्यापु, भाखुं त्यस्तै नुवाकोटको बोमितांग, सवातङ्ग, दोलेपु, मानेगाङ्ग, किम्तां, गोस्यां आदि र धाडिङ्गको सेर्तुं, फाल्गां, तिब्बिं आदि आदि । त्यस्तै नै अरु अरु ठाउँको पनि यसरी नै आ-आफ्नो ठाउँमा आ-आफ्नै भाषाले नाम राखेको ठाउँहरुलाई लिएर हामीले यहाँ तामाङ्ग जातिको विकास कहिलेदेखि कहाँ कहाँ हुँदै गएको हो भन्ने कुरा जान्न सक्छौं ।

नेपालमा बसिसकेपछि उनीहरुले त्यसबेला त्यो त्यो ठाउँमा शासकहरूसँग मिलेर, कहीं मित लगाएर, कहीं शासकहरुले नभेटाउने ठाउँमा स्वतन्त्ररूपले आफैँ त्यो ठाउँमा नाइके भएर बस्यो । तर जहाँसम्म बस्यो, त्यहाँसम्म आफ्नो धर्म-संस्कृति अनुरूप गुम्बाहरु बनाई लामाहरुलाई धर्मको नाइके बनाई चाहिने कर्मकाण्ड सबै उनीहरुबाट गराई अरु गृहस्थहरुले कृषि, पशुपालन आदि व्यवसाय गरी गाउँको मुखिया भई आ-आफ्नो समूह बनाई बस्ने गयो ।

यसप्रकारले यिनीहरुले बसाएर गएको गाउँमा भएको र उनीहरु बसोबास गरिसकेपछि बनाएको गुम्बातर्फ मात्र हेर्दै गएमा पनि पहिलादेखिको अर्थात् लिच्छवि कालभन्दा अघि बौद्ध गुम्बा प्रारम्भ भएको जिल्ला लिएमा काठमाडौं, सिन्धु, दोलखा, रसुवा, गोर्खा, मनाङ्ग, मुस्ताङ्ग, डोल्पा र हुम्ला हो । त्यस्तै नै १००० वर्ष यता मल्लको अन्तिमकाल सम्म गुम्बा बनेको जिल्ला नुवाकोट, संखुवासभा, सोलुखुम्बु र मुगु जिल्ला हो । गोर्खाली शाहवंशको पृथ्वीनारायण शाहले नेपालको विजय गरेदेखि राणाशासन शुरु नभएसम्मको समयमा गुम्बा बनेको जिल्ला काभ्रे, रामेछाप, ओखलढुङ्गा, ताप्लेजुङ्ग, इलाम, धादिङ्ग, दार्चुला र जुम्ला हो । राणाकालदेखि २००७ साल अर्थात् प्रजातन्त्र घोषणा नभएसम्म पनि गुम्बा बनेको जिल्ला मकवानपुर, पर्वत, धनकुटा, तेह्रथुम, भक्तपुर, पाँचथर, लमजुङ्ग,

सर्लाही, सिन्धुली, नवलपरासी, बाजुरा, सुर्खेत, तनहुँ, कास्की, सुनसरी, चितवन, कैलाली, बागलुङ्ग र कञ्चनपुर हो ।

यसप्रकारले ७५ वटा जिल्लामध्ये ४५ वटा जिल्लामा मात्र पनि हिजोआज ९८६ वटा जति गुम्बाहरु छन् । ललितपुरदेखि अर्को ३० वटा जिल्लामा कतिवटा गुम्बाहरु छन्, त्यो अनुसन्धान गर्न बाँकी नै छ । यी गुम्बाहरु कुनै सामूहिक छन् भने कुनै गाउँको लामाको व्यक्तिगत रूपमा भइराखेको छ । यी गुम्बाहरु मध्ये निकायको रूपमा हेर्ने भने हो भने निङ्गमापा सम्प्रदायको गुम्बा मात्र ७४८ वटा भन्दा बढी छन्, काक्युपा सम्प्रदायको गुम्बा १२८ वटा भन्दा बढी छन् । अर्को शाक्यपाको गुम्बा २५ वटा, गेलुंपाको गुम्बा १९ वटा र बेन्वोको गुम्बा ५ वटा जति छन् । त्यस्तै अर्को जानकारीमा नआएको गुम्बाहरु धेरै नै छन् ।

यी सबै गुम्बामा लामा गुरुहरुले नै सञ्चालन गरिरहेका छन् । कहिँ कहिँ गुम्बा नभएको बस्ती मात्र भएको ठाउँमा लामाहरु मत्र भएर उनीहरुले नै सबै तामाङ्गहरुको जन्मदेखि मरेपछि सम्मका गर्नुपर्ने सबै कर्मकाण्ड र पूजा-पाठ, धर्म-कर्म गराइरहेको छ । कहिँ कहिँ ठूलूलो गुम्बामा घेलुं र जानिहरु जम्मा गरेर धर्म सिकाउने पनि गरिरहेको छ । कहिँ कहिँ धर्मशास्त्रलाई भगवान्को रूपमा केवल पूजा मात्र गरी समय-समयमा पर्व पर्वमात्र पाठ गराइरहेको छ ।

आजभोलि यस तामाङ्ग जातिको मुख्य संस्कार कर्मकाण्ड तल उल्लेख गरे जस्तै पाइन्छ :-

१) पाशनी (ब्यंके) । २) कपाल काट्ने । ३) विवाह । ४) मृत्यु संस्कार । ५) ग्यवा

१) पाशनी (ब्यंके) ।

तामाङ्ग जातिहरुको बच्चा जन्मिसकेपछि ३ दिनदेखि ७ दिनभित्रमा आफ्नो समय अनुकूलको समयमा पाशनी (ब्यंके) भनेर शुद्ध गर्ने काम गरिन्छ । त्यसबेला घरमा सर-सफाई गरी शुद्ध गरेर ( साङ्धुप) भनेर धूप दीप बालेर लामाले छोटकरीमा धरमा कुनै नराम्रो र दूषित-कीटाणु बाँकी नरहोस् होम गराइन्छ । अनि कलशमा भएको पानी बच्चा, आमा र बच्चा जन्म भएको घरमा भएका सबै परिवारलाई पिलाई सिङ्गै घरमा हाहा गरी शुद्ध गरिन्छ ।

२) कपाल काट्ने ।

छोरा पाँचवर्ष भएपछि छेवर भनेर कपाल काट्ने कर्म गरिन्छ । त्यतिबेला पनि लामालाई बोलाई (साङ्धुप) भनेर धूप बालेर दो भन्ने सूत्र पाठ गराइन्छ । अनि टासि भन्ने मंगल पाठ गराई यस कर्म पूरा गराइन्छ । त्यतिबेला बच्चाको मामाखलकको आफ्नो दाजुभाईहरु सबै र गन्यमान्यहरुलाई निमन्त्रणा गरी प्रीति भोजन गराइन्छ । आगन्तुक निमन्त्रित व्यक्तिहरुले छेवर गर्ने बच्चालाई टिका लगाई दक्षिणा दिने गरिन्छ ।

### ३) विवाह ।

उमेर पुगिसकेपछि छोरा वा छोरी दुवैको घरमा पनि आ-आफ्ना कुलको लामालाई बोलई साङ्घुप भनेर धूप दीप वाली टासि भनेर मंगल पाठ गराइसकेपछि राती बेहुली घरमा ल्याउँछ । सक्नेले घरमा थिनले जिन्सेक भनेर १४ थरीका वस्तु तान्त्रिक रूपले होम पनि गरिन्छ । नसक्नेलाई यसमा कर छैन । केवल टासि भनेर मंगलपाठ मात्र गराई सकाइन्छ । अनि निमन्त्रित आगन्तुक र आफ्नो घरका दाजु-भाई, टोलका आफन्तहरुलाई आफ्नो गच्छे अनुसार भोजन गराइन्छ ।

### ४) मृत्यु संस्कार ।

कुनै पनि व्यक्ति परलोक भइसकेपछि सबभन्दा पहिला सक्नेहरुले लामा बोलाई फोः भनेर उल्कान्ति गरिन्छ । नसक्नेहरुले ज्वाई र आफ्ना दाजु-भाई त्यस्तै टिमेकीहरुलाई खानापनि गराई मृतक शरीरलाई पहाडको चुचुरोमा लगी च्होसेक् भनेर होम गरी जलाइन्छ । तर कुनै कुनैले जमिनमा गाड्ने पनि चलन छ । तीन दिन भईसकेपछि लामा डोवा गर्ने भनेर विधि गरी नुन, तेल फुकिन्छ । त्यसपछि यस दिनदेखि १२ दिनसम्म लामाले दिनका दिन बर्दी थोटोल् भन्ने बढी सुनाउने गरिन्छ ।

### ५) ग्यवा अर्गु

यो क्रिया परलोक भएकाको नाममा परिवारले समय अनुकूलको समय मिलाई मृत्यु भएको १० दिनदेखि ४९ दिन भित्र गर्ने क्रिया हो । यो कर्म गर्दा शास्त्रअनुसारले त हिंसाले अलग भई सक्नेहरुले अघिल्लो दिन जोरजाम गरी ग्यवा गर्ने ठाउँमा लामाहरुलाई बोलाई पौभा इत्यादिले सिङ्गरी भोलितिर पूजा शुरु गरी दुईदिनसम्म पूजा गरिन्छ । नसक्नेहरुले एकदिन मात्र पूजा गरी सकाउनेहरु पनि छन् । यसमा लामाजुहरुले पूजा-पाठ गरी परलोक भएकाको लागि अगतिबाट मुक्त गर्ने भनी गर्ने थिति पनि छ ।

यसबेला पनि मृत्यु भएकाको आफन्त, मामा खलक, छोरी-ज्वाई, इष्टमित्रहरु बेलाई उनीहरुलाई भोजन गराइन्छ । यसरी निमन्त्रणामा आउनेहरुले पनि कुनै न कुनै (चामल, पैसा, रक्सी भएको प्वाङ्) लिएर आउने दस्तुर छ ।

यसको अतिरिक्त यिनीहरुले धर्मको नाममा गर्ने पूजा गहुँपूजा अनि कसैको घरमा वा बाहिर मणि छोर्तेन् भनेर गुम्बा चैत्य स्थापना गर्ने बेला च्हाप्ने भनेर पनिस्था गर्ने र पाठ गर्नेमा धेरै गरेर डोमाङ् भन्ने पुस्तक पाठ गराउने चलन छ । यसमा १०८ वटा ला-लामो सूत्र छ भन्ने गरिन्छ ।

यहाँ विचार गर्नुपर्ने कुरा के छ भने सातौं शताब्दी भन्दा अगाडिदेखि बुद्धधर्मावलम्बी भन्नेहरुले महायान सम्प्रदायको अपार ग्रन्थको भण्डार भएको दलाइ लामा, शाक्य लामा जस्ता धर्मगुरुको र अनेक अवतारी लामाहरुको अनुयायी भएका लामाजुहरु अनुशासन गराइराखेका, धर्मको निमित्त आफ्नो देशमा धर्म विरोधी राजा अत्याचार गरेको बेलामा धर्म रक्षा गर्नको निमित्त धर्मग्रन्थ लिएर देश नै परित्याग गरेर आएका तामाङ् जातिहरुले अहिलेसम्म पनि आफूलाई जन्मदेखि मरण भएपछि पनि लामा-गुरुहरुबाट संस्कार गराएर पनि आफूलाई बौद्ध भनेर सम्म पनि थाहा नपाइकन

बसिराख्नु परेको छ । लामाजुहरुले पनि आफ्नो जय माता भै राखेका तामाङ्गहरुलाई धर्म के हो भनेर बुझाई दिने प्रयास गर्न सकेन, जसले गर्दा बिस्तारै बिस्तारै हिन्दु संस्कारलाई नै बौद्ध संस्कार भन्ने ठानेर व्यवहारमा प्रयोग गरी त्यसैमा नै भुलेर आफ्नो बुद्धधर्म अनि बोद्ध रहनसहनलाई नै छोडेर भ्रममा परी बस्ने गर्न थाल्यो । आफ्नो धर्ममा मिसिराखेको कुरीतिहरु हटाउन नसकेकोले आफ्नो जाति गरीबीको सामना गर्नुपर्ने आदि दुःख भोग्नुपर्ने र वास्तविक आफ्नो धर्म बुझाई दिने नभएकोले धेरैले हेला गरी बसिराख्नु परेको छ । अलिकति पैसा सापट लिएर पछि व्याजको व्याज गरी राम्रो खेत गुमाई बसिराख्नु परेको छ ।

आज हामी तामाङ्गहरुले आफ्नो धर्मलाई चिनि आफू विरुद्ध भएको शोषणलाई चिनि आफ्नो जातिलाई सुसंस्कृत गरी बुद्धधर्मको शिक्षा तिब्बत, चीन, जापान, कोरिया, श्रीलंका, थाइलैण्ड, बर्मा, लाओस, र इण्डोनेशिया आदि देशवासीहरुलाई उन्नतशील, प्रगतिशील गरी विश्वमा प्रकाशमान गरे जस्तै हामी तामाङ्ग बौद्धहरु पनि अगाडि बढ्नु पर्ने समय भैसकेको छ । त्यसैले धर्मलाई चिन्नको लागि शिक्षा हासिल गरी बौद्धग्रन्थहरु अध्ययन गरी आफ्ना सन्ततिहरुलाई पनि अध्ययन गराई परस्पर मैत्री (मित्रता) बलियो पारी जीवन सुखमय र शान्तिमय गराउन सक्नुपर्छ । आफ्नो धर्ममा भएको कलुषित कर्मकाण्डलाई चिनेर हटाउन आवश्यक छ । साँच्चैको बहुजन बहुजन हित हुने, कसैलाई पनि हानि नहुने बुद्धवचनलाई आफूले ग्रहण गरी जीवनलाई राम्रो फलदायक बनाउनुपर्छ ।

अस्तु !

—धर्मरत्न शाक्य, “त्रिशुली”

Dhamma.Digital